YUNUS İLE ÂŞIK PAŞA
VE
YUNUS'UN BÂTINÎLİĞİ

ABDÜLBÂKÎ GÖLPINARLI

1941

Bu yazı, önce ve Sadettin Nüzhet Ergun'un makalesi çıkar çıkmaz yazıldı; uzunluğu yüzünden bir makale silsilesi olarak intişarında güçlük bulunduğu cihetle Vakit gazetesi sahibi sayın Bay Hakkı Tarık Us, broşür halinde çıkarmayı muvafık gördü. Fakat matbaanın pek Meşgul olması yüzünden basılıp neşredilmesi hayli gecikti, bize melâl, aziz Hakkı Tarık Us'a da kelâl geldi. Nihayet Maarif Kitaphanesi sahibi Naci Kasım, tab'ına delâlet etti.

Yazımızı, vaktiyle yazdığımız gibi bıraktık. Ne bir şey ilâve ettik; ne de tenkiste bulunduk. Hüküm vermeyi okuyuculara bırakıyoruz.

24 Birinciteşrin 1941

Abdülbâkî Gölpınarlı

İSTANBUL
Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası
MCMXLI

Yunus ile Âşık Paşa ve Yunusun Bâtınîliği

Büyük Türk şairi Yunus Emre'nin Âşık Paşa olduğu hakkındaki iddia, önce kitapçı Raif Yelkenci tarafından ortaya atıldı. Bu iddiayı evvelâ Ankara radyosunda tahlil ve reddetmiş, müteakiben de İkdam gazetesinde bir makale ile bu babtaki fikirlerimi arzeylemiştim. Bundan sonra Sadettin Nüzhet Ergun, Haber gazetesinde bir makalesiyle bu ihtimalin varid olabileceğini serdedip bilhassa benim fikirlerimi reddetmeğe uğraştı (25 Ağustos 1940). Ben, bu makaleye yine aynı gazete ile cevap verdim (21, 22 Birinciteşrin 1940). Sadettin Nüzhet, bu makaleye ilimden ziyade şahsiyete dayanan bir karşılıkta bulundu (Haber, 5, 6 İkinciteşrin 1940). Bu makalede, kendisinin ilk makalesinde beş madde bulunduğunu, benim bu maddelerden sadece ikisine cevap verdiğimi söylüyor. Benim makalem, onun makalesine topyekûn cevaptı. Fakat madem ki iddiası budur, şu halde hem evvelki makalesini, hem bu seferki makalesini yeniden tahlil ederek cevap veriyorum:

Sadettin, makaleye Raif Yelkenci'nin Yunus'un bir şiirindeki

Âdımı atdum yedi dört on sekizden öte ben
Dokuzu yolda koyup şâh emrine ferman olam

beytindeki 7, 4, 18 ve 9 adetlerini amâli erbaaya tatbik ederek Yunus'un bu şiiri 46 yaşında yazdığını, 37 yaşında tarikate girdiğini, divanını (?) — Raif Yelkenci böyle söylüyor, Sadettin Nüzhet te aynen onun sözlerini naklediyor — 707 de yazdığını, 707 den 37 çıkarsa 670 kalacağını, Âşık Paşa'nın 670 te doğduğunu, şu halde Yunus'un Âşık Paşa'dan başka bir kimse olmıyacağını keşfeylediğini tekrarlamak suretiyle başlıyor. Sonra bizim «Bu beyitteki

yediden murat yedi yıldız, dörtten murat dört unsur, onsekizden maksat onsekizbin âlem olup dokuzla da dokuz felek kasdedilmiştir» tarzındaki sözlerimizi hülâsa ederek «filvaki Yunus, bu beyitte hükema nazariyelerine temas etmiştir, bu meydandadır, lâkin nazmettiği beyitte iki mânâ kasdederek 670 tarihine de telmih etmek istemediğini nasıl iddia ve isbat edebiliriz? Mademki ufak bir hesap yaparak böyle bir neticeye varabiliyoruz ve bu da tarihî bir hadiseye uygun geliyor, şu halde şâirin böyle oyuncaklı bir beyit yazmak ihtimalini de nasıl inkâr edebiliriz?» diye bu meselede durmak lüzumunu söylüyor, yani bizim izahımızı aynen, Raif Yelkenci'nin iddiasını da ihtimalî olarak kabul ediyor. Halbuki tekrar edelim: Klâsik edebiyatla (gerek İran edebiyatı, gerek bizim edebiyatımız) biraz meşgul olan her şahıs, buradaki sayıların ancak bizim verdiğimiz manaya geldiğini bilir, anlar. Eğer, her dört, yedi, onsekiz ve dokuzdan böyle amâli erbaalı bir netice bulursak - ki bulacağımız yekûnların bir çoğu, tarihî hâdiselere pekâlâ tevafuk edebilir - bir çok kişileri birleştirmiş, binnetice edebiyat tarihini küçültmüş, tedrisini de kolaylaştırmış oluruz. Yunus, bu beyitte cem'iyyeti elfaza riayet etmiş, başka bir şey düşünmemiştir. Esasen çâr unsurdan bahsedilince, ekseriyetle mevâlid-i selâseden, yahut abâ-ı ulviyye denilen dokuz felekten ve avalimden bahsedilir. Yunus, diğer bir şiirinde de:

Ümmî benem Yunus benem dörttür anam dokkuz babam
Işk oduna nîce yanam sûd-ü ziyan nemdür benüm

diyor, haydi bir amâli erbaa meselesi daha! Mutlaka bundan da bir yekûn çıkar. Cem, tarh, darp, taksim.. derken «Yunus, diğer bir şahıstır, o şahıs ta Âşık Paşa'dır» diyebilir miyiz? Bu nazariyeyi her şair söylemiştir, Yüzlerce misal verebiliriz. Burada, iş bu raddeye geldikten sonra istemediğimiz halde şunu da söyliyelim: Raif Yelkenci, her nasılsa böyle bir fikri sabite ka-

pılmış, tahteşşuurunda temerküz eden bu fikir, kendisini mânâ âlemlerine götürmüş, onun üzerine Yunus'un Âşık Paşa olduğuna kat'iyyetle hükmedip hesabını yapmış ve makalesini yazmıştır. Bu ahvâli bana söylediği gibi daha bir kaç kişiye de nakletmiştir.

Sadettin Nüzhet, makalesine arzettiğimiz veçhile, aziz Raif Yelkenci'nin makalesini hülâsa ederek başlayıp «Bugüne kadar iki ayrı şâir diye tanıdığımız Yunus Emre ile Âşık Paşa'yı şu noktai nazara göre aynı şahsiyet olarak kabul etmemiz mümkün olabilir» diye yine bir imkânı ihtimalîden bahsederek fikirlerini madde madde anlatıyor:

1. — Sadettin'e göre Âşık Paşa Bektaşî tarikatine mensuptur. Yunus ta aynı tarikattendir. Her ikisi de Hacı Bektaş'ı, genç yaşlarında iken tanımışlar ve bilâhara onun müridine intisap etmişlerdir. Burada, Sadettin, 1938 de «Kırşehir Tarihi» nde Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya 680 de gelip 738 de öldüğünü yazan Cevad Tarım'ı Menakıbül-ârifîn'e, yani Eflâkî Tezkiresine istinaden tenkid ve bu tarihlerin yanlış olduğunu kaydediyor. Fakat son makalesinde (Haber, 6 İkinciteşrin 1940) menakıbe istinadın yanlış olduğunu söylüyor. İlk makalede kendisi, neden bu kitaba istinad etmektedir? Menakıbül-ârifîn'in ne kadar değerli bir kitap olup bu kitabın tarihî bilgilerimizi bile nasıl tashih ettiğini anlamak için Prof. Dr. M. Fuat Köprülü'nün Türkiyat Mecmuası'nın birinci cildindeki makalesiyle yine aynı mecmuanın ikinci cildindeki «Anadolu Beylikleri Tarihine ait notlar» adlı makalesine ve 1923 te Paris'te toplanan Tarihi Edyan kongresinin islâm şubesinde okunan raporuna müracaat etmek kifayet eder (Bektaşiliğin menşe'leri, Türk Yurdu, cild: 2, No. 8, Mayıs 1341). Bilhassa bu raporda Bektaşî Vilâyetnamesinin dahi «her halde bir esası tarihîye istinad ettiği» ve «Kuvvetli bir tenkidi tarihîye maruz bırakmak suretiyle, ondan büyük istifadeler edilebileceği» sarahatle zikredilmektedir.

Nitekim Sadettin Nüzhet te Hacı Bektaş'ın zamanını tayin ederken Menakıbül-ârifîn'e istinad ediyor. Hakikaten Hacı Bektaş'ın, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ile muasır olduğunu hem Menakıbül-ârifin, hem Bektaşî Vilâyetnamesi kaydediyor. Ahîren Ankara Kütüphanesinde Hacı Bektaş'tan gelen kitaplar arasında 8/1 132 numarada mukayyed «Esrâr-ı Hurufname-i Kaygusuz Sultan Kaddese Sırrahülmennân» adlı küçük bir risalenin bir yaprağında «Hazine-i Celile'den şeref-vürud eden tomar-ı kebirde muharrer olduğu üzere tarih-i velâdet-i şerifleri 606 olarak ve müddet-i ömr-ü şerifleri 63 sene olmağla 669 senesinde vefat-ı şerifleri muharrer olduğundan işbu mahalle tahrir olundu» diye Hacı Bektaş'ın doğum ve ölüm tarihlerine ait bir kayıt ta bulduk. Ayrıca bir silsilede de Hacı Bektaş'ın adı yanına 669 tarihi konmuştur. Hüsameddin Efendi merhum kuyudatı vakfiyeye nazaran Hacı Bektaş'ın 691 de vefat etmiş bulunduğunu söyler (İlk Mutasavvuflar, S: 228, Not: I). Bugünkü ilmî zihniyetle ve tam bir tenkidi tarihîyle menkabenamelerden istifade edildiği ve edilegeldiği muhakkaktır. Fakat Sadettin Nüzhet, işine gelince menkabeleri kabul eder, işine gelmeyince reddeyler; Âşık Paşa ve Yunus'un Bektaşî tarikatine mensup oluşlarına gelince: mevcut Bektaşiliğin ve Bektaşî erkânının Hacı Bektaş tarafından kurulduğuna dair elimizde kat'î bir vesika yoktur. Bütün Bektaşîler, erkânın, Balım Sultan tarafından kurulduğunu kabul ve onu «Pîr-i Sani» addederler. Hacı Bektaş zamanında, Bektaşîlik yoktur, Babaîlik ve Tarikatı Vefaiyye vardır. Nitekim Baba İlyas halifesi Geyikli Baba'dan, tarikati sorulduğu zaman, kendisini «Ebülvefa Tarikatinden ve Baba İlyas müridlerinden» olarak takdim ediyor. (Şakayık tercümesi, S. 31-33, Âşık Paşazade Tarihi S. 196, 199). Bu zümre mensupları, Tarikati Vefaiyye'den olup, Baba İlyas'a mensup bulunduklarından Babaî, Babaîler adiyle anılıyorlar (Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, Anadolu Beylikleri tarihine ait Notlar,

Türkiyat Mecmuası, Cilt: 2, S: 15-16). İbni Bibî'nin mufassal ve muhtasarında da bu taifeden olup Baba İshak'ın kumandası altında huruc edenler, «Havaric-i Babaî» diye yadediliyor (Bayazıt Umumî Kütüphanesi nüshası, 498 ve müteakip, 1902 de Houtsma tarafından tab'ettirilen nüsha, S. 227 ve müteakip). Sadettin'e göre Âşık Paşa, Hacı Bektaş'la görüşüyor. Fakat eğer yukarıdaki kaydımız, yani Hacı Bektaş'ın 669 da öldüğü doğru ise Âşık Paşa, 670 te doğmuş bulunduğundan bu tarihte bir yaşında bulunmaktadır ve görüşmesi rivayeti de yanlıştır. Belki duasını almak üzere huzuruna götürmüşlerdir. Görüştüğü hakkındaki rivayeti kabul edip bu kaydı, şimdilik nazarı ehemmiyete almasak bile Âşık Paşa, Sadettin Nüzhet'in dediği gibi Bektaşî değildir ve Hacı Bektaş'a mensubiyeti indî bir lâftır.

Yir yüzünü gezen kişi senün gibî bulmayısar
Seni seven sevdây-olup kendözine gelmeyiser

Seni seven nider işi dün-ü gün akar göz yaşı
Paşam seni gören kişi niçin deli olmayısar

Her kimse ki gördü seni avaredir dün-ü güni
Ol derde bırakdun anı kim hergiz unulmayısar

Derdün senün câna rahat senün sözün kand-ü nebat
Vaslun senün âb-ı hayat içen anı ölmeyiser

Nurdan yaratmış zâtunı ana lâyık sıfâtunı
Paşam senün sıfâtunı hiç kimsene bilmeyiser

Senün gibi kim olısar senün gibi kim bulısar
Kadrin senün kim biliser sensüz gönül gülmeyiser

Kimse senden cüdâ olup hasretinden şeydâ olup
Derdün anda peydâ olup rengi nite solmayısar

Kim ki sana âşık olup âşıkluğı bayık olup
Nite içi göynümeyüp gözleri kan dolmayısar

Âşık yürür şurîyile eğlenemez hurîyile
Muhlis ışkı nurîyıla esridir hud bilmeyiser (esridi-
ayılmayısar)

şiirinde (Yunus Emre-Hayatı, S. 136 - 137, bu şiirin fotoğrafisi kitabımızın sonundadır.) bizzat kendisi, kendisinin, açıkça babası Muhlis Paşa'ya mensup olduğunu söylüyor. Şakayik'te ve Âşık Paşazade Tarihi'nde de Hacı Bektaş'a mensubiyeti hakkında bir kayıt yoktur. Gerek babası Muhlis Paşa'ya müntesip olan Âşık Paşa, gerek babası Muhlis Paşa, gerek Hacı Bektaş, gerek Geyikli Baba, gerek Baba İshak, gerek bütün Babaîler, Tarikati Vefaiyye'ye mensup bir zümredir ki Baba İlyas, bu zümrenin ulusu, tarikat tâbirince Serçeşmesi olduğundan hepsine birden «Babaîler» denmektedir. Zaten o devirde Şeyyatlar, Camîler, Şemsîler, Kalenderîler, Hayderîler, Abdallar. Edhemîler diye meşhur olan ve hepsi de bâtınî olup erkân ve akidece aralarında ehemmiyetli farklar bulunmadığı, tavsiflerinden anlaşılan bir çok zümreler var. Her büyük kişi bir silsile reisi addediliyor. Bu hal, Mevlevîlik gibi bazı tarikatler müstesna, diğer tarikatlerin hepsinde ve bilhassa Halvetîlik'te son zamana kadar devam eder. Halvetîlikte, aşağı yukarı, tarikatlerin ilgası tarihine kadar her büyük şeyhin adına bir kol teessüs etmiştir, fakat hepsi tarikaten Halvetî'dir. O kol müessisi, şube sahibi ve diğer tâbirle «Pîr-i Sani» dir. Bizim, Yunus'a «Bektaşî'dir» deyişimiz, onun Babaî zümresine ve tarikat silsilesi bakımından Bektaş Baba'ya mensubiyeti yüzündendir. Yoksa Bektaşîlik bu asırdan sonra kurulmuş, hattâ tâ XVI-XVII nci asırlarda bütün bu zümreleri temsil ederek kat'î olarak teessüs etmiştir.

2. — Sadettin Nüzhet, Bektaşîliğin ilk zamanlarda sünnî ve müteşerri' bir tarikat olduğunu, muahhar Bektaşîliğin Yeniçerilikle alâkadar siyasî bir teşekkül olup bu teşekküle Şiîlik, Hurufîlik vesaire gibi muhtelif unsurların karıştığını ve ilk Bektaşîlikle alâkası olmadığını söylüyor. Bu noktaya ileride geleceğiz.

3. — Yunus'un: Risaletünnushiyye'siyle bazı şiirlerinin talimî; bazı şiirlerinin de tamamiyle lirik ve bediî ol-

duğunu, Âşık Paşa'nın da Garibname'sinin talimî olup diğer şiirlerinin bediî ve lirik olduğunu ve bu şiirlerin 50-60 tanesinin Raif Yelkenci'nin himmetiyle toplandığını söyliyen muharrir, bu vakıayı da Yunus'un Âşık Paşa olduğuna delil mi addediyor? Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, Sultan Veled'in, muahhar bütün sufî şâirlerin şiirleri de böyledir. Bu, her sufî şâirin yaptığı ve yapacağı şeydir.

4. — Yunus'un şiirleriyle Âşık Paşa'nın şiirleri o kadar karışmış ki her şiir, mutlaka bir mecmuada Yunus'a, öbür mecmuada Âşık Paşa'ya atf ve isnat edilerek yazılmıştır diyor. Bu tamim, pek uluorta bir tamimdir. Raif Yelkenci'ye ait bulunan ve bugün en eski divan olan Yunus divaniyle, Fatih nüshasını, o nüshadan aynen kopya edilen Selim Nüzhet'e ait nüshayı, Yahya Efendi nüshasını ve daha bir çok nüshaları karşılaştırarak meydana getirdiğim divanda bu karışıklıklar, öyle uluorta tamim edilecek kadar fazla değildir. Fakat fazla olsa ne çıkar? Çünkü Yunus'a yalnız Âşık Paşa'nın şiirleri atfedilmemiştir ki. Eşrefoğlu'nun, Himmet Efendi'nin, Said Emre'nin, İsmail Ümmî'nin, Şeyhoğlu Satu'nun, Kasım'ın, hattâ Seyyid Nesimî'nin ve Muhyî'nin şiirleri de atfedilmiştir. Bu muhtelif tarihlerde yaşıyan şairlerin hepsi aynı adam mıdır?

5. — Sadettin Nüzhet, Âşık Paşa ile Yunus'un şiirlerinde üslûp hususiyeti olmadığını, lisan, lehce, ifade tarzı ve mevzu vahdeti bulunduğunu izah etmeye çalışırken «Âşık Paşa'nın bir şiirini Yunus'a isnat etmek veya Yunus'un bir manzumesini Âşık Paşa'ya maletmekle hiç bir zararımız olmaz» diyor.

Aynı asırda ve aynı sahada yaşıyan, aynı zümreye mensup olup aynı akideyi taşıyan iki, yahut üç şahsın şiirlerinde eda ve mevzu vahdetinden daha tabiî bir şey olamaz. Üslûp hususiyeti de güç hissedilir. Bahusus şâirlerin biri, öbürüne adamakıllı tesir etmişse, yahut ikisi de aynı mevzuu terennüm eden iki büyük şairse. Sadettin Nüzhet, her halde dikkat etmiştir, Said Emre'nin şiirleri,

Yunus Emre'ye mensup sandığımız diğer bir Yunus'un şiiri, yine aynı zümreden olduğunu

Yunus idi pişrevimüz Âşık Paşa husrevimüz
Ol demde Ümmî İsmail miskin niyâzmende idi

*

Evvel adım Yunus idi şimdi İsmail Ümmî'dir
Ol dost içün Arafat'da koç-u kurbân olan benem

makta' beyitlerini muhtevî şiirlerinden anladığımız İsmail Ümmî'nin ve son beyti

Bir zaman Yunus oldum cümle cihana doldum
Şeyhoğlu Satu olup yine belüren benem

olan şiirin kaili Şeyhoğlu'nun şiiri de Yunus'un şiirlerinden güç farkedilir. Hattâ bu şiirlerin en eski Yunus divanına girmesi ve bazı divanlarda mahlâslarını Yunus diye değiştirmesi de bunun büyük bir delilidir. Sadettin Nüzhet'in vazettiği kaideye nazaran bu şiirlerin Yunus'a maledilmesinde, yahut Yunus'un şiirlerinin bu zevattan birine izafesinde hiç bir zararımız olmaz. Yunus, Âşık, Paşa'dır, yahut Said Emre'dir, yahut adı Yunus iken İsmail Ümmî adını takınmıştır, sonra da Şeyhoğlu Satu adını alıvermiştir! İnsanın, «Bu Yunus, ne çok ad değiştirmiş» diyeceği geliyor! Bu noktaya da birazdan tekrar geleceğiz.

Sadettin Nüzhet'in bu beş maddelik makalesine madde zikretmeden tamamiyle cevap vermiştim. Fakat her nedense makalesinde «Benim yalnız iki maddeme cevap vermiş» dediği cihetle, bir kere daha, bu malûmatı, malûmu ilâm kabilinden söylemek zarureti hasıl oldu.

———o———

Şimdi cevabî makaleye geliyorum:

Hacı Bektaş'ın bâtınî olmadığını ve bu husustaki malûmatın sadece Eflâkî menâkibinde bulunduğunu, halbuki bu kitabın - ki bu kitap, Sadettin Nüzhet'e de me'haz olmuştur - bir menkabe kitabı olup bu fikrin, ancak Hacı Bektaş'ın eserleriyle aydınlanabileceğini söyliyerek benim me'hazlerimin muahhar me'hazler ve menkabeler olduğunu beyan ediyor. Yegâne nüshası, Prof. Hilmi Ziya'nın hususî kütüphanesinde bulunan ve

Sekiz yüz on ikinci yılda iy yâr
Muharrem âhıriyidi bu güftâr

Tamâm oldu bu sözün aslı malûm
Arabca nesriken olundu manzûm

Velîykin ma'ni tagyîr olmadı hiç
Maânî kande varsa olmadı pîç

beyitlerinden anlaşıldığı veçhile 812 muharreminin sonlarında, yani hicrî dokuzuncu asrın ilk ayında Hatiboğlu tarafından nazmen türkçeye çevrilen «Makalât-ı Hacı Bektaş» tan

Şeriat ehlinin tâatlerini
İşit sakla namaz sâatlerini

Oruç tutmağ-u haccetmek vefadur
Cenabetten arınmak key safâdur
. . . .
Ki bir küp içine süci koyalar
Ki ağzın berkidüp sûya koyâlar

Ki on yıl su içine soksan ânı
Dâhi her günde on kez yûsan ânı

Ki taşrası temizdir murdar içi
İçi murdârdurur bayağı süci
. . . .
Şeriat kullara Hak'dan atâdur
Şeriatsuz fiiller hep hatâdur
. . . .

beyitlerini alıyor.

Yegâne nüshası, Prof. Hilmi Ziya'da olan bu eserin dügâne nüshası bizdedir. Üstünde 111 sahifesi olup her sahifesi 11,5X18,5 sathında, yazılı kısmının 9X14 eb'adında bulunduğu, her sahifede 13 satır olduğu, âyetlerle serlevhaların ekseriyetle sürhle yazıldığı, kâğıdın Ali Kurna kâğıdının mühürlenmiş nev'inden olduğu baş tarafında izah edilmiştir. Bu izahtan sonra «Bu nüsha Hilmi Ziya Efendi tarafndan istinsah edilen nüshadan istinsah edilmiştir. Emniyeti Umumiyedeki nüsha orada icra edilen tahkikata göre çalınmıştır» kaydını ihtiva etmektedir. Sadettin Nüzhet'in aldığı beyitlerden ilk üç beyit, kitabın sonlarında «Derbeyan-ı Tarih-i Kitab» faslındandır. Ondan sonraki beyitlerden birinci ve ikinci beyitler, onuncu sahifede «Belâül-insan-minellisan» (*) serlevhalı bendin dördüncü ve beşinci beyitleridir. Şeriat ehlini anlatan bu bendin altıncı ve müteakip beyitleri şunlardır:

Bu dünya arzûsun dahi kovarlar
Veliykin ahreti dâhi severler

Şeriat ehlinin her gün işi bu
Bu kavli tutanın her cünbişi bu

Bu ikinci gürûh âbidlerindür
Bu ma'nî bellü bil zâhidlerindür

Görülüyor ki Hatiboğlu ve kitabın asıl müellifi Hacı Bektaş, burada şeriat ehlini anlatıyor. Bunların dünya hevesinde oldukları halde aynı zamanda âhıreti de sevdiklerini, şeriat ehlinin gece gündüz işinin bu olduğunu... söylüyor. Sadettin Nüzhet, niye bu beyitleri almamış, bilmem.

(*) Bu serlevhaların çoğu mevzula alâkadar değildir. Eski kitaplarda bazan bu çeşit şeylere tesadüf edilir. Her sahifenin baş tarafına, yahut bend başlarına ekseriyetle arapça, bazan İran diliyle «kelâmı kibâr» addedilen cümleler, «niyetini yap, hayırdır; teemmül et, sabreyle; bu seferde zafer var...» gibi sözler yazılır. Bu sözler tefe'üle yarar. Manzum Makalât'taki serlevhaların da çoğu bu esasa göre yazılmış cümlelerden ibârettir.

Arası ayrılmadan yazılan

Gerek abdest ki namâza yaraya
Namazun ki gerek Hakk'a yaraya

Namaz kılmaklığa duruş iy mukbil
K-olasun Tanrı rahmetine kabil

beyitleri ise «Tefe'el bilhayri tenilhu» serlevhalı faslın iki ve üçüncü beyitleridir (S. 15). Bu beyitlerden önce

Dahi âdem gerekdür suya yarar
Su gerek hem girü abdeste yarar

beyti var. «Abdeste yarayacak su gerek olduğu gibi suya yarayacak adam da gerek, öyle adam olmadıktan sonra ha abdest alsın, ha namaz kılsın, hiç bir şeye yaramaz» mealindeki bu beyit, niye alınmamış? Anlıyamadım. Bu fasıldan önceki faslın son beyitleri de şunlardır (S. 14):

Şeriat içre vardur bir haber hoş
Şeriat bekliyen bir hoş olur hoş

Cenabet fi'lini hayz-u nifası
Suyıyla yumayandur Hakk'a âsî

Kaçan bunlar arınsa bellü bayık
Namaz-ol vakt olur ol kişi lâyık

Veliykin ârifin bir hoş sözi var
Nazar kılsan bu söze söz yüzi var

Yunucı kişi evvel yunmayınca
Arınmaz yunc-elün yunumnayınca

Bu beyitlerden sonra

Dahi âdem ....

beyti ve Sadettin'in aldığı iki beyit gelir. Ondan sonraki beyitlerin, bundan öncekilerle arası ayrılmış.

Ki bir küp içine ......

ye başlıyan bu beyitlerden önce de şu beyitler var:

Nitekim marifet ehli diyüpdür
Bu erkânun bular kaydun yiyüpdür

Ki değme dil Hak'ı yadeyleyemez
Revanun kendüden şâdeyleyemez

Dahı derdüne ten tâat mı kılur
Dem olur anda tâatlar yıkılur

Yüce hazretdür ol hazret iy gafil
Niçün sen andan oldun şöyle gafil

Sana vacibdürür gayet sakınmak
Sakınun didiğüm arısuz olmak

Arısuzluk kamû İblis'den olur
Bu sözün ma'nisin işte danagör

Ki bir küp içine süci koyarlar

....

Sadettin üç beyitten sonra yine atlamış, ikinci beytin ikinci mısraı da

Dahi her günde onkez yûsan anı

değil;

Dahi her günde üç kez yûsan anı

dır. İyi dikkat etmemiş. O üç beyitten sonra

Yumakla mısmıl olmaz yine murdar
Kuyıda yine süci gibi murdar (S. 15)
Te'kîdül Meveddeti bilhürme
Girü aslınca murdarlık işîdür
Ki süci cümle murdarlar başıdur

Buna bir nükte aydur ehl-i tahkîk
İşidenler ideler âna tasdik

Kuyuya damlasa ....

beyitleri var. Sadettin'in aldığı iki beyitten sonra da şu beyitler vardır:

Kerâhet irişen canlar iy hüccâc
Hakimler kademine ola muhtac

Eğer Hak'dan inâyetler ola hoş
Şifalar irişe sakimlere hoş

Eğer tövbe kuş-olmasa kafesde
Helâk olurdı anca bir nefesde

Çıkarub dökseler kuyı suyını
Bu sözün dinle bir soyla soyını

Su döküldüği yirde ôt bitse
Koyun nageh varub ol otı yise

Tekva-hline anun eti haramdur
Zira kim aslı sücidür haramdur

Dahı .... (S. 16)

mensur Makalât'da bu bahis aynen şöyledir:

«Ve amma suyun arıttuğı ol olur kim şerîat katında tona ve tene murdar değse suyıla yuyicek pâk olur ve cenabet dahı gider. Abdest ve namaz câiz olur. Veliykin ârifler katında ne ton ve ne beden ve cenabet gitmez ve abdest revâ olmaz. Zira kim yuyıcı kendüsi pâk arınmayınca yumağıla yuduğı arınmaz. Anın içün kendüzin tamam arıtmayan gayrıyı dahı arıtmaz. Pes imdi âdem gerek ki suya ve su gerek kim abdeste yaraya ve abdest gerek kim namaza yaraya ve namaz gerek Tanrı Taâlâ Hazretine yaraya. Nitekim Hak Sübhanehu ve Taâlâ buyurur değme dil mi yarar beni zikr kılmağa ve değme tenmi yarar bana tâat kılmağa ve değme tâatmı yarar benüm ma'rifetüm bilmeğe, pes imdi aziz-i men....» (Bizdeki 1087 de yazılmış nüsha, varak 5b - 6a). Şer'an da namaz için huzuru kalb şarttır. Fakat bu huzur, şartı eda değildir. Şartı kemaldir.

Huzur olmaksızın kılınan namaz, ecri olmasa da farzı insandan iskat eder. Bektaşîye namaz kılmıyorsun, demişler. Namaz kılmak benim haddim mi, ben kimim, namaz kim? demiş. Hacı Bektaş ta aşağı yukarı bunu söylüyor. İç temiz olmadıkça abdest namaz caiz değildir, diyor. Fakat bunu bir müttaki edasiyle söylemektedir. Sadettin Nüzhet'in dört beytini aldığı (aslen bu fasıl «Elbabüssâlis Fi beyânittarîka» ya kadardır. S. 37 - 43) şerîat methiyesini yapan Hacı Bektaş, şeriat babında şeriat ehlinin amellerini mufassal yazar, ondan sonra tarikat, sonra

da hakikat ve marifet ehlinden bahseder. Bütün bu bablarda bâtınî temayüller açıkça görünüp durur. Şeriat ehlinin yel, tarikat ehlinin ateş, marifet ehlinin su, hakikat ehlinin toprak asıllarından geldiğini anlatırken (S. 9-18. Sadettin Nüzhet, ilk misalini bu kısımdan almıştır).

Gazab öyke tama' buhl - u karalık
Hased hem kahkaha vü masharalık

Bularda olsa içinde kişinün
Bulardur menbaı şeytan işinün

Bularunla çü toptolu ola er
O kişiye ola İblis rehber

Bu murdarları su nice arıdur
Meğer kim narı cehennem eridür

Suyun aslı yeşil gevherdür elhak
Cevherün aslı Hak'dandur mutlak

Taâlallâh zihi sultân-ı ekber
Ki kıldı her sözi dilde mutahhar

Anun içün sever âşıkları Hak
Ki kendü aslıdur bilgil muhakkak

Bulârun tâatı seyr-ü tefekkür
Gönül gözüni aç sen dahı bir gör

Velâyet işleridür bellü zâhir
Nazar ehli bulardur dinde âhır (S. 17).

demektedir. Fakat bütün bunlar, son sözü söylemeğe bir hazırlıktır. «Derbeyan-ı Zâhid» faslında (S.81).

Gel imdi zâhidün her işlerin gör
Nedür fi'li anun cünbişlerin gör

Makamı zâhidün korhu gerek yâr
Göyünmekdür işi her vakt her bâr

Kişi kim kendüzin bilmeye evvel
Nicesi bile ayruğı mükemmel

Âdın dimeğile bilmez Hudâ'yı
Gider vuslat demi olur cüdâyî

diyor. Bu faslı müteakip kitap şöyle devam eder:

Derbeyan-ı Vasf-ı Ârif
İkinci ârifindür vasf-ı meşhur
Kişi kim kendüzin bildi olur nûr

Makamın ârifin bellü beyan kıl
Nedür fi'li ayıt bize ayan kıl

Çü ârif isminün ma'nîsi iy yâr
Kişî kendûden olmakdur haberdâr

Zira kendüzini bilmek kişîye
Gerekdür cümle erkeğe dişîye

Derbeyan-ı Vasf-ı Muhibb
Üçüncisi muhibbindür bu evsâf
Bular ne iş kılurlar sâf ber sâf

Bular anlardurur kim Hakk'a irdi
Yüze yüz Hakk'ı bunlar bildi gördi

Muhibbün ma'nisi sevmiş dimekdür
Ki bunun artuği fasid emekdür

Mahabbet çün muhibbindür iy dildâr
Murada irgörürler cânı bunlar

Velî dört ma'nidür olgıl haberdâr
Kişî Hakk'a irişmekde olur yâr

Biri ilmelyakindür bellü bayık
Biri aynelyakindür der hakayik

Bu dört m'aniye dört kîşi müvekkel
Virüpdür her biri bir niyyete el

Biri hakkelyakîn gönül sırına
Gümânîle yakin dirler birîne (S. 82)

Güman île yakin halkındur iy yâr
İren mi irmeyenmidür bu güftâr

Bu kavmun kalükil da'vîdür işi
Haberleri eracif her dönüşi

İbâdet zahidündür bellü zâhir
İyüdür ger olursa gönli tâhir

Velâyet beklemeklik hem tefekkür
Bunı ârifler işlerler dana gör

Muhibbün Hakkıla sohbetdür işi
Kâritmez ana halkun serzenişi

Tasarruf kıldı bu sırrı ulular
Haber ne resme virdi bahtlular

Ki da'vî üzre yetmiş yıl ibâdet
Beraber geldi bir sâat irâdet

İbâdet ola yetmiş yılda rehber
Tefekkür bir saat geldi beraber

Tefekkür yîne yetmiş yıllık iy yâr
Berâber geldi bir dem görse dîdâr

Güman iltür kamu halk kalûkilden
Anunçün da'vî kopar kamu dilden

İbadet kılduğı zâhid iy dildâr
Halâyik ma'melesiyçündür iy yâr (S. 83)

Tefekkürler k-ider ârîfler hem
Bulardur Hâlıkun sun'iyle muhkem

Muhibler kim münâcatlar kılurlar
Bular Mevlâ'yı anunla bulurlar
.... (S. 84)

Görülüyor ki «İbadet zahidindir, gönlünü ibadetle tathir edebilirse iyidir. Fakat ârifler, velâyet bekler, tefekkür ederler. Muhib ise Hak'la sohbet eder, halkın taan ve dahline hiç ehemmiyet vermez. Dava ile olan yetmiş yıllık ibadete bir saat iradet bedeldir. Yetmiş yıllık ibadet bir saat tefekküre, bir dem didâr görmek ise yetmiş yıllık

tefekküre müsavidir. Bütün halk, kálükilden gümana düşer, onun için her dilden dava kopar. Zâhidin ibadeti, halkla muamele içindir. Âriflerin tefekkürü ise Halik'ledir. Muhibler, münacatlariyle Mevlâ'yı bulurlar...». Bu sözlerde yegâne istinad noktası «Ettefekkürü sâatün hayrün min ibadeti seb'îne sene» hadisidir. Fakat buradaki tefekkür, kudreti ilâhiyeyi tefekkürdür ve bu, nevâfilden efdaldir. Yoksa dinde, namazı bırakıp oturarak düşünme yoktur. Fakat bâtınîliğin esası, bir tevil yolu bulup ibadeti ikinci pilâna atmak, sonra da Eflâkî tezkiresinde zikredildiği veçhile Hacı Bektaş'ın yaptığı gibi mütâbaatta bulunmamaktır. Makalenin müsaadesi olmadığını bildiğim için mensur Makalât'tan buralara tekabül eden parçaları aynen alamıyorum. Yalnız şu kadarcık nakledeceğim: «Amma ibâdet zahidlerindür ve tefekkür âriflerindür ve sâhib-nazar ve seyri velâyet bu muhiblerindür. Pes imdi kal-ü kıyl da'va âbidlerindür ve âlimlerindür ve ibâdet-i havf-u recâ aynelyakıyn zâhidlerindür veliykin tefekkür-ü hakkelyakıyn âriflerindür ve amma münâcât ve müşâhede ve seyri velâyet beklemek muhiblerindür. Bâkî dervişlik, ezelî devlet-i ebedî kime kim değdiyse rahatlık anundur... (varak 24 b)». Makalât'ın bundan önceki kısımlarında da bir çok teviller ve acip, garip şeyler varsa da kitap, bilhassa bundan sonraki kısmında derin bir âdem-perestî kokusunu taşır. Dünyada, âhirette ne varsa, hepsi âdeme tatbik edilir. Bektâşîlerin Vücudnamesiyle Makalât'ın bu kısmı arasındaki yegâne fark, birincisinde Hurufîliğin sistemli bir şekilde bulunuşu, bunda ise - tabiî zaman dolayısiyle - bulunmayışıdır.

Şunu da arzedelim ki Makalât, umum için yazılmış olan ve ehli zâhire hitab eden bir kitaptır. Tabiatiyle bu kitapta şeriat öğülecek, emirleri söylenecek, hattâ

Kişi kim ehli sünnetdür cemâat
Hususâ kim kılâ ol görglü tâat

Anun hakkında buyurmuşdur Allah
Oku başla âyât-ı sünnetullah (S. 35)

gibi beyitler bulunacaktır. Fakat bilen birisi bu çeşit kitapları imanla okursa mahiyetleri derhal meydana çıkar. Meselâ bu beyitlerin bulunduğu aynı kitapta,

Dahı Farhr-i cihan ashablarına
Hem evlâdına vü ahbablarına

Dil-i candan selâm bî had tahiyyât
Bulâr-itmek gerek candan riâyât

Anun evlâduna candan muhibb ol
Ki rahmetden baîd olma karîb ol

Rasûl âlini seven cân-ü dilden
Bayık kurtuldı o nâr-ı cahimden

Hem Oniki İmâm- ikrarın olsun
Bulârun zıddına inkârın olsun

Muhibb ol dostuna zıddına düşmen
Dilersen kim olâ imân-ı rûşen

Hem eyle evliyâya candan ikrar
İmansız kalur ol kim ola inkâr

Hakında evliyânun Hak Taâlâ
Buyurdı âyeti ol yüce Mevlâ

Lâ havfün aleyhim velâhüm yahzenûn

Hazinem dîdi evliyâya Bârî
Dil-ü candan muhibb ol sev bulârı

Duasiyle velîlerün bu âlem
Kıvâm üzeredürür vallâhü a'lem

Bâkir tes'ad

Dahı hem evliya hakkında Ahmed
Hadîs-i kudsi bûyurdı Muhammed

Evliyâî tahte kıbâbî lâya'rifühüm gayrî

Veliyî gizledî taht-i kabâda
Bilîmez değme şahs ânı fenâda

Ne bilsün değme eşhas evliyâyı
Safâsızlar ne bilsün asfiyâyı

Hidayet îrişe meğer Hüdâ'dan
İnâyet ôla dahı Mustafâ'dan

Hidayet îrenün can göz-açılur
Anun üzerine rahmet saçılur

Ne tonda görse bîlir ol Velîyi
Ki ya'ni sevdi ol candan Alî'yi

Velîler serverîdür Şâh-i Merdan
Anâ ikrâr idenler buldı iman (S. 5-6)

beyitleri de vardır. Bu beyitleri, biraz bilgisi ve insafı olan kim okursa derhal anlar ki kaili, Şia'ya göre füru'-u dinden olan ve Şia'nın şiarı bulunan Tevellî ve Teberrîyi telkin etmektedir. Rasul'ün Âlini can ve gönülden sevip Oniki İmam'ı ikrar ve bunların zıddını inkâr etmek, dostuna muhibb olup zıddını inkâr eylemek, budur. Alî'yi candan sevenin; O Veliyi ne donda görürse bileceği de bâtınî akidelerinin en kuvvetlilerinden biridir. Bu yazdığımız kısım, elimizdeki mensur Makalât'da ancak «Badehu salât-u selâm ol Peygamberler serveri ve Mürseller ulusu Enbiya'nın ve Evliyanın Bihterine olsun kim bu cümle âlemi anun dostluğuna yaratdı. Dahi Ashabına ve Ehline selâm olsun kim arı kavmdur ve arı ehldür ve selleme teslimâ» tarzındadır (3 a).

Sadettin Nüzhet, burada bize «Bunu Hatiboğlu ilâve etmiş, aslı tefsir, yahut tagyîr ederek terceme eylemiş» diyebilir. Hattâ daha ileriye gider de mensur Makalât'ı karıştırırsa yine «Makalât'da ilk üç halifenin ve Ayşe'nin adları var» da der. Fakat biz de buna karşı «Pekâlâ, siz neden bu beyitleri görmediniz? Yahut gördünüz de yazmadınız? Bu kitabın bizde olmadığını zannediyordunuz da ondan mı? En muteber kitap olarak kayıt ve onunla davayı kazanmağa cehtettiğiniz ki-

tap, işte bu beyitleri havidir. 812 de yazıldığına ve mütercimi mânada tasarruf yapmadığını hassaten işaret ettiğine nazaran en eski yazması, bu tarihten sonra olan mensur Makalât nüshalarından daha eski olan bu manzum Makalât, daha mevsuk değil midir?» deriz, dikkate değer bir keyfiyettir ki mensur Makalât'da adları geçen Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ayşe; bu manzum Makalât'da hiç anılmıyor. Yalnız yukarıda söylediğimiz gibi Ehl-i Sünnet ve Cemaat adı, o da «Sünnetallahilleti kad halet min kablü velen tecide lisünnetillâhi tebdilâ» âyetiyle beraber ve binaen'aleyh müevvel bir surette geçiyor. Bu iki beyte mukabil Tevellî ve Teberrî'ye hasredilen beyitler iki sahifedir. 97 inci sahifede de

Nitekim ol Aliyy-i Mürtaza'ya
Sorarlardı hakkında rızaya

Ki tapdugun Hak'ı görür müsün sen
Bize andan haber virür müsün sen

Buyurdı görmeseydüm tapmayaydum
Bu dinün gevherini kapmayaydum

diye Alî'nin kelâmı nakslediliyor ki bu, mensur Makalât'da da aynen vardır (29 a). Esasen yukarıda geçen ve Sadettin Nüzhet tarafından da nakledilen kuyuya şarap damlaması... da Alî'nin sözlerindendir, Manzum Makalât'ın mütercim tarafından mânaya dokunulmadan nakledildiği tasrih edildiğine göre daha doğru olması, mensur Makalât'a bilâhara ilâveler yapılmış bulunması da pekâlâ akla gelebilir. Hülâsa görülüyor ki Hacı Bektaş mensupları, 812 den önce de Şiî-Bâtınî akidelere sahip, Tevellî ve Teberrî'ye mütemessik kişilermiş. İhtimal Sadettin Nüzhet, bunları okuduktan sonra «Ben o kitabı da aslî bir kitap olarak kabul etmiyorum» der ve adını bizden duyduğu «Fevaid» e yapışır. Şimdi bu kitaba geliyorum:

Hacı Bektaş'ın kelimatını muhtevi ve İran diliyle yazılmış bir risaleden ilk defa olarak Prof. Dr. M. Fuat Köp-

rülü bahseder (Anadolu'da islâmiyet: Edebiyat Fakültesi mecmuası, Sene: 2, Sayı 5, S. 393, Not: 2 ve S. 406 Not: 1, Bektaşiliğin menşeleri: Türk Yurdu 1341 C: 2 No: 8). Bilâhara ben, böyle bir risalenin yeni bir yazmasının Üniversite kütüphanesi yazmaları arasında 55 No. da (eski numarası) bulunduğunu gördüm. Epeyce yeni olan bu yazmanın adını sanını yazarak «Yunus Emre-Hayatı» adlı eserimin bibliyografyasında tavsifini yaptım. Aynı zamanda Üniversite kütüphanesinde rastlar rastlamaz istinsah ve terceme ettim. Sonradan diğer bir nüshasını buldum. Bu nüshanın da yazılış tarihi yok. Fakat yazı ve kâğıt itibariyle nihayet hicrî onuncu asra aid olabilir. Onu da istinsah ettim, üzerinde de bir hayli uğraştım. Hacı Bektaş'a isnad edilen bir çok sözlerin sahiplerini buldum, varak ve sahife numaralariyle tesbit ettim. Hak nasip ederse yakında da metniyle beraber neşredeceğim. Bu kitabın Hacı Bektaş'a aidiyeti, daha doğrusu içindeki bir çok sözlerin onun olmadığı kat'iyyetle anlaşıldıktan sonra sahipleri bulunamıyan sözlerin de ona aid olması; çok şüphelidir. Bu sözler arasında «Makalât» dakinden daha açık sözler var. Aynı zamanda Hâce Ahmed Yesevî'den naklen Şeriat, Tarikat, Ma'rifet ve Hakikat kapılarının onar makamları da anlatılarak «Makalât» hülâsa edilmiştir. Bu karışık kitapta yakıyn meratibi anlatılırken «İlmelyakıyn ten beslemek, aynenyakıyn gönül, hakkalyakıyn de can yetiştirmektir. İlmelyakıyn ehli tenle taat eder, aynenyakıyn ehli gönülle, hakkalyakıyn ehli de canla ibâdet eder. Tenle taatta bulunanlar âbidler'dir, gönülle ibadette bulunanlar zâhidler'dir, canla ibâdet edenler ârifler'dir. Tenle ibadet edenlerin ibadetlerini halk, canla ibadet edenlerden de o ibadatı Hak kabul eder. Akıllıya işaret kâfidir, anlıyan kişiye muştuluk» deniyor (Bizdeki nüsha S. 13 - 14). Diğer bir yerde de (S. 21-22) Peygamber'in önce mü'min, sonra sırasiyle âbid, zahid, ârif, velî, nebî, resûl, ülül'azm ve hâtem olduğunu söyleyip «Ruhların bu dokuz mertebesi

ârifler in indinde vehbî, hükemâ indinde kisbî'dir. Beyit: Sen yol aşıp gitmedin de ondan sana göstermediler. Yoksa bu kapıyı kim çaldı da açmadılar» diyor. Bu hususta İbn-i Seb'în, Şihabeddin-i Maktûl gibi hükemâ felsefesini kabul eden sufîler de aynı akidededir. Hattâ Velâyet'in Nübüvvetten üstün olduğunu söyleyip kendisini Hâtem-ül Evliya sayan Muhyiddin'in bu iddiası da aynı yola çıkar, Hacı Bektaş'ın şeyhi de malûm olduğu veçhile «Baba Rasulullâh» dır. «Taatın tatlılığı ile şirk müsavidir, yani ibadatın tatlılığı ve müşriklik ikisi de birdir» sözü de dikkate değer (S. 24). Yukarıda arzedilen hadise istinaden «Bir saat tefekkür bir yıl ibadetten hayırlıdır, bir saat yoklukta düşünce, bir yıl varlıkla ibadedetten yeğdir, buyurdu». Faidesi de şayanı nazardır (S. 24). Yine ârifi tarif ederken «ârif murakka' ve seccade ile ârif değildir. Resim ve adet ibadetiyle de olmaz. Ârif odur ki olmaya» diyor (29). «Sünnet terk-i dünya, farz sohbet-i Mevlâ'dır» (S. 31) söziyle İbrahim'in, hakikat babası olan ruhdan, İsmail'in gönülden, Cebraîl'in akıldan, koçun da nefisden kinaye olduğu hakkındaki tevili (S 39), «Gözün Azraîl, kulağın Mikâil, burnun İsrafîl, ağzın Cebraîl mazharı olup tûfanın, hayvanî zulmetlerin insanî nüfusa yayılması ve sonra yine lûtf-u Rahmanî ile zail olması, Mehdî'nin zuhurunun, aklı kudsî'nin bütün halka galebesi, Deccâl'in nefsi emmarenin galibiyeti, İsa'nın inmesinin ruhun Deccâl'i öldürmesi...» suretinde bütün kıyamet alâmetlerinin ve peygamber kıssalarının tevil edilmesi (S. 44-45) ve bilhassa kutbun «İmâm-ı Ma'sûm» tâbiriyle tavsifi (S. 48) hakikaten dikkate değer.

Kitabın son kısmında Peygamber'den itibaren Oniki İmâm'ın ve Hacı Bektaş'ın, fakr tarifleri, İmâm Ca'fer-üs Sadık'ın bir risalesinden naklen yazılmıştır (S. 65-67). Burada Alî, Emir-ül Müminin, İmam-ül Müttakıyn sözleriyle tavsif edildiği gibi Onikinci İmam hakkında da «İmâm-ı Zaman, Şefî'-i Zemin-ü âsman» denmektedir. Fevaid'de

«Lübâb-ül Elbâb» dan naklen «Faruk» lâkabiyle Ömer'den bir söz naklediliyor. Buna mukabil diğer sözlerin nakledildikleri zevat şunlardır: Alî (iki kere, bir tanesinde adiyle, bir tanesinde Şia'nın hasren kullandığı Emir-ül Müminin lâkabiyle), Ehl-i Beyt'den bazıları (böyle), Huseyn, İmâm Ca'fer-i Sadık, Muhammed Bâkır, İmâm Zeyn-ül Âbidin-i Ma'sûm (aynen böyle). Hacı Bektaş'ın kelimelerini muhtevi bir risale daha var. O risaledeki sözlerin çoğu da başkalarına aittir. Her iki risaleyi de tahkikatımla neşrettiğim zaman, bütün bunlar daha ziyade tavazzuh edecektir. Sırası gelmişken şunu da arzedeyim: Sonlarında «Ol ârifler sultanı, muhakkıklar arslanı Sa'deddin» diye aynen Makalât'da olduğu gibi Said Emre'nin

Bu makama kim ire işbu nakdi kim dire
Varlığın Hakk'a vire cümle âlem içinde

beytiyle başlıyan üç beytinin alınması ve nüshasının hicrî sekizinci asra aid bulunması itibariyle Bektâşilerin ilk metinlerinden olması iktiza eden bir risale daha vardır. Bu risale, Fütüvvetname tarzında yazılmış olup dervişlik ve müfredliğin, tac ve hırkanın dininden, imanından, guslünden, cünüblüğünden, şartından, erkânından, kıblesinden, namazından.... bahseder. Bütün bu bahisler, Selmân-ı Fârisî vasıtasiyle Alî'den ve İmam Ca'fer-i Sadık'tan rivayet edilir. Bu risalede pîr, müridin elini tutunca müridin üç secde etmesi, birinci secdede «Feeynemâ tüvellû fesemme vechullah», ikincide «Lâilâheillallah bi azemetillah Muhammedürresulullah Halifetehû Lâilâhe illallah Hakkan Hakka Muhammedürresulullah Hakkan Hakka Lâilâheillallah Aliyyün Veliyyullah Hakkan Hakka ve İmamül Müttakıyn ve şifa' (şefi' olacak) - ül müznibîn ve Veliyyi Rabbül âlemîn yâ Erhamer râhimîn». üçüncüde «Rabbül maşrıkayni ve rabbül magribeyn» demesi icabettiği, ondan sonra «Sabahül aşk olun» diyeceği, sonra kabul edilince yine bir secde edip. «Nasrün minalla-

hi ve fethun karîb ve beşşiril-mü'minine yâ Muhammed yâ Aliyyü Hayrülbeşer» sözlerini söyliyeceği mukayyittir (5 b Bizdeki nüsha, bu nüshanın aslı Raif Yelkenci'dedir). Risalede Makalât'ta aşağı yukarı telhisen mevcuttur. Hülâsa Bektaş-ı Velî mensupları, ilk devirlerden itibaren Bâtınîliği şiâr ittihaz eden bir zümredir. Bu tarikatin evvelce müteşerr'i iken sonraları bozulduğu iddiası, pek saf bir iddiadır.

*
**

Şimdi asıl Vahdeti vücud ve bu akideyi benimsiyenlerin telâkkilerine geliyoruz: Vahdeti vücud, malûm olduğu veçhile «Vücudu Mutlak»ı Hak bilip bütün kâinatı, Tanrı'nın ilminde sabit ve zahirde ancak vücudu zıllî ile mevcut suveri ilmiyeden ibaret addetmek, diğer bir tâbirle mükevvenatı hakikatte madûm bilip bütün taayyünat ve şüunu, a'yân-ı sabiteden ibaret saymaktır. Bu akideyi benimseyen kişinin nazarında kâinatın, kâinat olarak vücudu yoktur. Mükevvenat mezahirden ibarettir. Âdem de cem'iyyeti esmaiye mazharı bir zuhuru tamdır. Böyle bir adam, kâinatı kendisinde bulur, kendisini kâinatta görür. İleri giderse şeriat ehlinin tanıdığı Allahü Taalâ'ya açıkça «İlâh-ı Mevhum» deyiverir. Nitekim Varidat Sahibi ve Oğlanlar Şeyhi bu tâbiri hiç te gizlemeden söylemişlerdir (Varidat ve sohbetname). Bu inanışa sahip olanlar, umumiyetle insanları üçe ayırırlar: Avam, havas, hass-ül havas. Avam, şeriat ehlidir. Bunlar, ehli zahirdir. Havass-ül havas, şeriatın bâtınına erişmiş, vahdette tahakkuk etmiş, hakikate ulaşmış kişilerdir, bunlar ehli bâtındır. Dünya ve âhıretten fariğ olup «Ehlullah» olmuşlardır. Havas, tarikat ehlidir. Onlar sâliklerdir. Yine Abdurrahmanı Süllemî (Risaletül Melâmetiyye), Necmeddin-i Kübrâ (Usul-ü aşare) gibi büyük sufilerce ihtiyar ve ehemmiyetle kabul edilen bir tasnife göre ehli Hak üçe ayrılır: Bir kısmı ibadat ve taatla Hakk'a tekarrüb ve vu-

sûle çalışır. Fakat bu yolla vuslet, gayri mümkin dense yeri vardır. Bu birinci kısım âbid ve zâhidlerdir. İkinci kısım Sülûk ve Riyazat, keşf ve ilham ile yürür. Bu kısma dahil olanlar âriflerdir. Fakat keşif ve keramet bunları da ekseriyetle yollarında alıkor. Üçüncü kısım Şuttâr kısımdır ki bunlar bilhassa cezbeyi ve aşkı sülüklerine esas ittihaz etmişlerdir. En kısa ve kat'î yol bunların yoludur. Mevlâna Celâleddin-i Rumî'de Mesnevî'nin beşinci cildinin dibacesinde şeriati bir muma, tarikati o mumla yol yürümeye, hakikati de ulaşmaya benzetir ve «Hakikatler tezahür etse şeriatler batıl olurdu» sözünü de bilmünasebe zikreder. Hülâsa Ehli Bâtın, yani şeriatin zahirinden bâtınına geçmiş olan ve vahdet akidesini kendilerine iman, aşk ve vecit ittihaz etmiş bulunan kişilerde ibadet, umumiyetle ikinci plânda kalır. Sâliklere bile bütün ibadetlerden ehemmiyetli olarak mürşidin emrine itaat telkin ve bütün günahların günahının da mevhum varlık tanımak olduğu temin edilir. Şeriat ehli ibadetlerin teşri' hikmetini sormaya memur olmadığını söylerken hakikat ehline bu teşri' hikmetleri birer birer keşfi nikab eyler. Bu hususu Mesnevî'de de, Sultan Veled'in eserlerinde de, diğer muahhar sufîlerin asarında da bulabiliriz. Muahhar sufîlerden Bedreddin, Varidat'da «Amâli zahire hakkında âsâr ve ahbâr-ı muhtelifenin sudur eylemesi ise asıl matlûb ve maksudun âmâli zahire değil, belki anlar vasıtasiyle husûle gelecek olan tasfiye-i bâtın ve tehzib-i ahlâk olduğuna ve bu babda asıl dikkat ve ihtimamın ancak bunlara matuf olması lâzımgeldiğine delâlet eder. Çünki âmâl-i zahire maksud bizzat olsaydı amel-i vahid hakkında muhtelif eserler vürud etmezdi. Fakat asıl maksad tasfiye-i bâtın ve tehzib-i ahlâk olup bunlar ise her ne suretle olur ise alel'ıtlak ibadet-i bedeniyye ve âmâl-i zahire ile husûle geleceğinden tertib-i Fevâit vesaire gibi birçok ibadat ve âmâl-i zahire hakkında muhtelif surette asâr ve ahbâr şeref-vürud ve sünuh ol-

muştur. Lâkin ulema-yı zahir, aslâhahümullahü Taâlâ, bâtını terkedip kışra itimad ettiler. Hattâ ekserisinin bâtınları şakkedilse hubb-u dünya ve hubb-u riyasetten başka bir şey bulunmaz, hazelehümullâh» diyor (Varidat tercemesi: Şeyhül-islâm Musâ Kâzım). Aynı kitabda «Avamın ibadatı adete, ehli sülûkden olan müptedilerin ibadatı da havf-u recaya, mutavassıtıynin ibadatı da neyl-i makamat ve vuslet-ü keramata, müntehilerin ise hudud-u şer'iyyeyi hıfz-u sıyanete mübtenîdir» denmektedir. (Aynı terceme). Halbuki Bedreddin, Hanefî mezhebi ulema ve musannifinindenir, zahiren kadıdır, şer'î hükümlerle icra-yı kazada bulunurdu. Abdülkadir-i Geylânî, yahut Muhyiddin-i Arabî'nin olan ve bir çok şerhleri bulunan «Risale-i Gavsiyye» de «Ma'siyetkâr olanlar ma'siyetleriyle, ehli taat olanlar ibadetleriyle mahcubdurlar. Bu iki kısımdan başka benim kullarım vardır ki onları ne ma'siyet gamnâk eder, ne tâat ve ibadetleri ferahnâk eyler. İşte onlar âriflerdir» deniyor (Seyyid Muhtar'ın terceme ve şerhi). Aynı kitapta «İttihad bir haldir ki lisan ve makal ile tâbir edilemez. İttihada iman eden makbuldür, reddeden hali reddettiğinden kâfirdir. Bir kimse ki badelvusûl İbadet etmek sevdasına düşer, şüphesiz Allahü Azimüşşan'a şirk etmiş olur» metni birçok tevilâtla ve «Lî maallahü vaktün......» hadisiyle şerhedilerek nihayet «lisan şer'in mahkûmudur, gönül ise Hakk'ın mahkûmudur.... Bu namaz öyle bir namazdır ki Hazret-i Peygamber makam-ı Kabe Kavseyne eriştikleri zaman hitab varid olmuş. Kıf feinnallahe fisselâti. Bu hali bundan ziyade tasrihe imkân yoktur» denmektedir.

İlk ve muahhar sufîlerden vahdeti vücud telâkkisini kabul etmeyenler ve tasavvuf yolunu ancak bir zühd yolu olarak benimseyenler ile muahhar sufîler ve vahdeti vücudcular arasında büyük bir fark vardır. Vahdeti vücudu kabul edip anlatılan dereceye varanların bir kısmı, Abdülkadir-i Geylânî ve Mevlâna Celâleddin gibi kemali

temkinlerinden aşk ve cezbe, vecid ve hal ile ibadat-ü taatı nefislerinde mezcetmişler, bâtına nüfuzun, zahirle tekayyüde mani olmıyacağını kavil ve fiilleriyle göstermişlerdir. Mevlâna, vahdeti vücudu bir vecid ve hal, bir zevk ve tahakkuk telâkki ederek verai akılda bulunduğunu söyleyip felsefeden mümkün olduğu kadar içtinap etmiş, hattâ selefiyyeye nîm iktifa eylemiştir. Bir kısmı, ibadetin ancak edebi Muhammedî'ye riayet ve şeriatin zahirini vikaye için olduğunu söyleyip işi biraz daha genişletmiştir. Bir kısmının ise, sufîlerin mezleka-i akdamında ayakları kaymış ve «Melâmet» diye her türlü mübalatsızlıktan çekinmemişlerdir. Tasavvufu ve vahdeti vücudu nefse âlet edenler, yahut inanmayışlarını vahdet akidesiyle setretmeğe çalışanlarla Hasan Sabbâh'ın kurduğu Bâtınîlikten ise bahse hacet yoktur. onlarla sufîlerin arasındaki fark meydandadır. Hülâsa vahdeti vücudu kabul edenlerin izhar ettikleri bu halat, doğrudan doğruya neş'e meselesinden ibarettir. Herkes neş'esine göre ruhî haletini izhar eylemiştir.

Şiîliğe gelince:

Tarikat ehlinin çoğunun Silsilei Zeheb diye tanıdığı Oniki İmam ve Kutub meselesi nedir? İmam ne demektir? Sufîler Oniki İmam'ı ne diye tanıyorlar? Bu Şiîlik temayülü değil de nedir? Tekkeler açıkken muharremlerdeki mersiyeler ve Ehli Beyt'i takdis neydi? Tarikat silsilelerinin ekserisini Hazreti Ali'ye isnad ve bu suretle Peygamber'e isâl neye delâlet eder? Bu hususta da kimisi Bektaşî ve Alevîler gibi yalnız

Mezhebim hak Ca'ferîdir gayrilerden el yudum
Pîrim üstâd Hacı Bektaş kutb-u burc-u evliyâ

demekle de kalmayıp gulüvve giderek Ali Allahî akidelerini kabul etmiş, kimisi doğrudan doğruya Şîa-i İmamiyye akidesini kabul eylemiş, kimisi Lâ'lîzade gibi hilâfeti ikiye ayırıp Ebu Bekir, Ömer, Osman, ve diğer hali-

feleri sûrî addetmiş, Oniki İmam'a ise ma'nevî hilâfeti tahsis eylemiş, kimisi Mehdî'yi İmamiyye akidesine tam uygun olarak kabul etmiş, kimisi ise Mehdî diye kendisini takdim etmiştir. Şîa'nın yalnız ferdi kâmili olan İmamiyye değil, Zeydiyye de dahil, gerek Şîî gerek Sünnî şeriat uleması ise, vahdeti vücudu inkâr, yahut tevil edip akıl başta iken amâlin hiç bir suretle sakıt olamıyacağını ve amâlin hikmeti teşriiyesini sormağa memur olmadığımızı beyan ve nihayet ubudiyetle ulûhiyeti kat'î olarak tefrik ve sûfiyyenin istinad ettiği hadisleri tehvin eylemişlerdir.

Sufîlerin ulema-yı rüsum dedikleri şeriat ehli ile ehl-i bâtın-Sûfiyye arasındaki bu anlaşmazlık, Sûfiyyenin ve bilhassa vahdeti vücudcuların zuhurundan itibaren bütün anlaşma teşebbüslerine rağmen mevcuttur ve bunu inkâra mecal yoktur. Zaman zaman büyük ve çoşkun sûfîlerin hadden aşırı sözleri, bu anlaşmazlığı teşdid etmiş, zaman zaman vahdeti vücudu benimseyen mesleklerin ahvali, ulemanın tahrikiyle bu taife hakkındaki kıtaller, imha hareketleri tevlid eylemiştir. Bu bir anlayış, bir zevk, bir duyuş meselesidir. Mevlâna diyor ki:

Porsîd kesî ki aşıkî çîst
Goftem ki çu men şevî bidanî

*

Yunus divanında çaryar'a ve sünnîliğe dair

Ömer-ü Osman Alî Mustafa yarenleri
Bu dördünün ulusu Ebu Bekir Sıddıkdür

*

Ebu Bekr-ü Ömer din ûlulârı
Aliyy-ül Murtaza Osman benümdür

*

Ömer-i Hattâb ile çok adl-ü dâd eyledüm
Oglıla fısk içinde anda basılan benem

*

Ali'yile urdum kılıç Ömer ile adleyledüm
Onsekiz yıl Kaf tağında Hamza'yla meydandayıdum

*

Kimde ki şefkat vardur rahmet dahı andadur
Şimdi bir gözi açık sünnî müselman kanı

beyitleri var ve bu beyitler zahidane şiirlerindendir. Fakat

Hasan'dür cismim içre nûr-u imân
Huseyn-i sahib-ül irfan benümdür

*

Tanrı arslanı Alî sağında Muhammed'ün
Hasan ile Huseyin solunda Muhammed'ün

*

Muhammed'i yaratdı mahlûka şefkatinden
Hem Alî'yi yaratdı mü'minlere fazlından

*

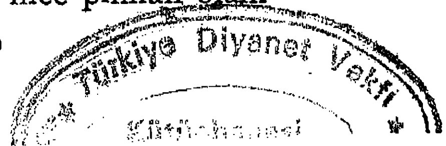
Yürü var ebsem ol ne simsarlık satarsın
Alî gibi er gerek işbu sırra iresin

beyitleri de var. Bu beyitler, icabına göre söylenmiş beyitlerdir. Esasen Yunus'u biz Şîai İmamiyye müctehidi olarak takdim etmiyoruz. Bektaşîler, Ca'ferî olduklarını iddia ettikleri halde ne Ca'feriler onları kabul eder, ne de onlar Ca'ferîliği kabul ederler. Sünnîlik başka; bâtınîlik yine başkadır. Şiî diyemiyeceğimiz nice sufîler vardır ki bâtınîdirler. Galî akideleri benimsemişler, hattâ onları daha aşırı bir hale getirmişlerdir. İşte Hallâc. Kitab-üt Tavasîn, Ahbâr-el Hallâc ve Divan meydanda. İblis'i ve teslisi bile takdis ediyor.

Sadettin Nüzhet, Yunus'un hattâ Âşık Paşa'nın Bektaşîliğini kabul ettikten sonra Tapduk'la Barak arasındaki münasebeti tehvine çalışıyor. Yunus bir çok şiirlerinde Tapduk'un müridi olduğunu söyler. Fakat menkabeye ehemmiyet vermeyen muharrir, Tapduk'un Bektaşîliğini Vilâyetname'den almıyor da nereden alıyor? O uzun şiirde

Yunus'a Taptuğ-u Saltuğ-u Barak'dandur nasîb
Çün gönülden cûş kıldı ben nice pinhân olam

beyti var. Bu beyit nüsha farkiyle

Yunus'a Tapduk'dan oldı hem Barak'dan Saltuk'a
Bu nasib çün cûş kıldı ben nice pinhân olam

tarzındadır. Birinci tarzda da, ikinci tarzda da Tapduk Baba, Barak Baba ve Saltuk Baba, Yunus'un istifade ettiği kişilerdir. Barak Baba 707 de Geylân'da öldürülmüştür. Saltuk Baba'nın Rumeline geçişi de 662 dir. Barak Baba'yı Saltuk Baba'nın yetiştirdiği; Camiüddüvel, Tarih-i Âl-i Selçuk, Tarih-i Berzâlî ve ondan naklen A'yân-ül Asr gibi tarihler şöyle dursun.. kendi söziyle de sâbittir. Risalesinde bunu bilhassa tasrih ediyor. Barak, Sarı Saltuk'un mürididir. Barak Baba'ya uyanlara «Barakîler» deniyor. Tapduk Baba da beyite nazaran bunlardandır. Tapduk'un Yunus'un mürşidi olduğunda ise hiç şüpheye mahal yoktur. Yunus bunu bir çok şiirlerinde söylüyor. Bütün bu sübût ve vuzuh karşısında Sadettin Nüzhet, bu sefer beytin sonradan ilâve edilmiş olması ihtimalini ileri sürüyor. Bu ihtimalî iddia karşısında akıl da durur, mantık da!

Sarı Saltuk, Barak Baba ve Tapduk, Bektaşî menkabesinde Hacı Bektaş halifeleridir. Menkabeyi bırakalım, Barak'ın bâtınîliğinde bütün tarihler müttefiktir. Ve bu zatın hayatını pekâlâ biliyoruz. Sarı Saltuk'un bâtınî olduğunu İbn-i Batuta'dan öğreniyoruz. Bu rivayet, menkabeyi de teyid ediyor. Prof. Dr. Fuat Köprülü de gerek İlk Mutasavvıflar'da, gerek «Anadolu Beylikleri tarihine aid notlar» ve «Anadolu'da islâmiyet» adlı makalelerinde bu hususta aynı kanaati serdetmektedir. Zaten Barak Baba gibi koyu bir bâtınîyi yetiştiren bu zatın meslek ve meşrebi, dervişinden bellidir. Sarı Saltuk menakıbinin bir sünnî tarafından yazılması hiç bir şey ifade etmez. Bu bir halk benimsemesidir. Sarı Saltuk'la Hacı Bektaş makamlarını hıristiyanlar da ziyaret edip bu zatları kendilerinden sayarlar. Hattâ azizleri arasında bunlara da birer ad verirler. Bu keyfiyet Sarı Saltuk ve Hacı Bektaş'ın aynı zamanda hiristiyan olduklarını da mı isbat eder? Otman Baba gi-

bi koyu bir kalenderî babasının Sarı Saltuk'u takdis ve hattâ «Sarı Saltuk benim» diye onun zuhuru olduğunu iddia etmesi, Bektaşîlerin Sarı Saltuk'a verdiği ehemmiyet, Sarı Saltuk tekkelerinin umumiyetle Bektaşîlerin elinde olması, Anadolu Kızılbaşları arasında Sarı Saltuk ocağının ve bu ocağa mensub dedelerin son zamana kadar bulunması, hükûmetin vakit vakit Sarı Saltuk ışıklarına karşı icra ettiği hareketler neye delâlet eder? Bektâşîler, büyük Kişileri benimserlermiş. Doğru ama neden Sarı Saltuk'u benimsiyorlar da meselâ İbn-i Kemal'i, yahut Ebussuud'u benimsemiyorlar?

Hacı Bektâş-ı Velî'nin mezhep ve meşrebi hakkında yukarıda kâfi derecede malûmat verdik. Burada şunu da ilâve edelim ki M. Fuat Köprülü de onun eserlerinde Tevellî ve Teberrî olduğunu ve Şia-i İsna Aşeriyye esaslarını sarahaten müdafaa ettiğini kayıt ve tavzih ediyor. Hacı Bektaş'ın Baba İshak müridi olduğunu, o devir hakkında verdiği malûmat bakımından cidden çok değerli bir kaynak olan ve bir menakıb kitabı olduğu kadar bir tarihî me'haz de olan Eflâkî Tezkiresi haber veriyor. Ve bu, bugün bütün ilim âleminde kabul edilmiştir. Hacı Bektaş'ın şeyhi Baba İshak, müridleri tarafından «Baba Rasulullah» diye anılan zattır. Bu zat hakkında mufassal ve muhtasar İbn-i Bibi tarihleriyle muahhar tarihlerde adamakıllı malûmat vardır. İlk zamanlarda zahid, âbid tanınan, üfürükçülük ve muskacılıkla halkı aldattıktan sonra bir tekke kuran, inziva ve riyazata giren bu zat, şöhretini Şam diyarındaki Hârezmliler'e kadar yaymış, Amasya'da konaklamış, «Sultan Gıyaseddin şarap içiyor, kötülükler irtikâb ediyor» diye ahaliyi onun aleyhine kışkırtmağa başlamış, nihayet bir müridini kendi doğduğu yere, diğer bir müridini de Maraş'a göndererek halka, kıyama hazır olmalarını emretmişti. Hazırlıkları tamamlandıktan sonra Baba'nın emriyle kıyam eden müridleri etrafa yayılmış, kendilerine uymayanları öldürmeğe baş-

lamışlardı. Alişîr oğlu Muzaffereddin, karşı durmağa çalışmışsa da mağlûp olup Malatya'ya kaçmağa mecbur olmuş, topladığı ikinci bir ordu ile mukabeleye savaşmış, yine yenilmişti. Babaîler, Sivas'ı almışlar, İğdiş . abaşı'yı diğer muteber kişilerle öldürmüşler, bir çok silâh ve ganimet elde etmişlerdi. Aynı zamanda Tokat ve Amasya'yı da ele geçiren Babaîler'e diğer vilâyetlerdeki türkmenler yardım etmekte idiler. Sultan, tehlikeyi hissedip Kubadabad'a sığınmıştı. Bu sefer Hacı Armaganşah, Amasya'ya gidip İshak Baba'yı asmış, onlarla savaşa başlamışsa da o da mağlûp ve şehid olmuştu. Kendilerine Babalarının öldürüldüğü haberi verilmişse de inanmayıp «Baba Rasulullah» diye ateşe ve kılıca atılıyorlardı. Sultan, Kubadabad'dan derhal asker topladı, Sivas'a gönderdi. Ordu Kayseri'ye vardı. Babaîler de Kırşehir cıvarında toplanmışlardı. Vukua gelen muharebede mağlûp oldular ve katliam edildiler (İbn-i Bibi mufassalı ve muhtasarı, Houtsma tab'ı S. 227-331). İsyanda adı geçen yerler dikkate değer. Sivas, Çorum, Merzifon, Mecidözü ovaları, Tokat havzası, son zamanlara kadar Alevî-Kızılbaşların tekâsüf ettikleri yerlerdir. Kırşehir ise Bektaşî merkezidir. Sonra Âşık Paşazade tarihinde, Hacı Bektaş'ın Horasan'dan Sivas'a oradan Amasya'ya geldiği, oradan da Kırşehir ve Kayseri'ye gelip kardeşi Menteş'in tekrar Sivas'a giderek orada şehid olduğu ve kendisinin Kayseri'den Karaöyük'e gelip yerleştiği mukayyeddir. Yer adlarına, şehadet vak'asına ve mevkiine bilhassa nazarı dikkati celbederiz. Baba İshak'ın Baba İlyas Halifesi olduğu da muhakkaktır. Şakayik, hürmetkâr bir lisanla onun bu vak'ada zimedhal olduğunu söylediği gibi Cennab'î, bunu bilhassa tasrih ve hurucu onun adına kaydediyor. Behçetüttevarih, Baba İlyas'ın bu isyandan sonra affedildiğini söylüyorsa da Şakayik, onun da kulları elinde maktûl düştüğünü kaydediyor. Üstad Köprülü'nün «Anadolu Beylikleri Tarihine aid notlar» makalesinde, Muhlis Paşa'nın Sultan Gıyaseddin'-

in katlinden sonra Babaîler'i kıranlardan intikam alıp kırk gün yahut altı ay sonra halifelerinden Kadı (Nure sufî) oğlu Karamn'ı padişah yaptığı mukayyettir (Türkiyat Mecmuası, Cilt: 2, S. 15, Not: 1. Bu değerli makalede Karamanlıların Babaî olduklarına dair daha bir çok malûmat vardır). Bu kayda bakılırsa onun da öldürülmüş olduğu hakkında Şakayik'in verdiği malûmat daha müsbet bir hale gelir.

İşte haklarında kat'î bilgilerimiz yok denen adamlar! Yunus'un divanında Cüneyd, Bâyezid... gibi eski sufîlerden, Mevlâna Celâleddin-i Rumî ve Fakih Ahmed'den başka muasır şahsiyetlerden Baba Taptuk, Barak Baba, Saltuk Baba ve Geyikli Baba'nın adı geçiyor. Bu son dört zatın dördü de kendi zümresine mensub şahsiyetlerdir, yani Babaîdirler. En eski nüshada bulunan iki şiirden birinde

Geyiklü Baba birkez nazar kılaldan
Hasıl oldı Yunus'a her ne ki vâyesidür

diye hürmetle, öbüründe

Geyiklü'nün ol hasen söz ayıtmış kendüden
Kudret dilidir söyleyen pes kendüde söz nesidür

diye tarizle ve adını tasrih ederek andığı Geyikli Baba da Babaîlerdendir. Hülâsa Yunus'un bu zümreye mensubiyetinde hiç bir şüphe yoktur. Babaîler de tam bâtınîdir. Bundan önceki makalemizde dediğimiz veçhile halkın «Baba Rasulullah» dediği bir zatın Halife-i Hassı Hacı Bektaş'la münasebetdar zevata mensup bir zatla, Barak Baba ve onu yetiştiren ve halife çıkaran Saltuk Baba gibi zatlarla münâsebeti olan Yunus da, Hacı Bektaş gibi bir yandan zahir ehline hitab etmiş, kuyudu şer'iyeye uygun şiirler yazmış, bir yandan da coşkunlukla

Hakikat erenlerin şer' ile bilmediler
Hakikat dirliğini riya dirilmediler
Hakikat bir denizdür şeriatdur gemisi
Çoklar girdi gemiye denize talmadılar

Çoklar geldi kapuya kapuyı tutdı turur
İçeriye girüben ne varın bilmediler
Şeriat oğlanları bahsidüp da'vî kılur
Hakikat erenleri da'viye kalmadılar

diye «şeriat oğlanları» dediği din âlimlerine çatmış,

Şer' ile hakikatin vasfını aydum sana
Şeriat bir gemidir hakikat deryasıdur
Ol geminün tahtası ne denlü muhkem ise
Deniz mevc urucağız anı uşadasıdur

beyitleriyle nihayet deniz dalgalanıp coşunca geminin kırılacağını söylemiş,

Müşahade kapar anı hem bîkarar olur canı
Her dem davîsizdür mani' bu derd ile rahat olur
Ol bînişandur cihandan ne dilem dilimüz andan
Ol âlim-i deyyân zat her zat içinde zat olur
Ol işlere eli iren Hak ışkuna gönül viren
Dostunı göz göze gören cümle varlıktan mat olur

diye âşıkın bütün varlığı terkedeceğini,

Işk erinün gönli tolu padişahdan nevaledür
Işksuz adam nic-anlasun çün şeriat havaledür
Işkdur âşıkun canı ışka fidî hanümanı
Işk erinün armağanı ışksuz kişiye belâdur

diye de bu işi, bu hali; aşksız adamın anlıyamayacağını, çünkü bu çeşit adamlara şeriatın havale olduğunu söylemiştir. Bazan

Korkaram söylemeğe şeriat edebinden
Yohsa ayıdayıdum dahı ayrukası haber

sözleriyle şeriat edebinden korktuğunu, onun için daha ileri gidip esrarı açıkça söyliyemediğini bildirmiş, bazan da

Tanrı içün iy uslular gönlüm bana alıverin
Vardı birleşti dost ile giru bana boyun virmez
Bunun gibi gönül ile nice dirlik idivirem
Bırakdı yabana beni bir gün gelip halüm sormaz

Gönlüm bana yoldaş iken zühd-ü tâat kıluridum
Yıkıldı bu tertiblerüm gönülsüzem elüm irmez

ve

Ben bir kitab okudum yazmadı anı kalem
Mürekkeb eyler isem yetmiyeyidi denüz
Ben oruç namaz içün süci içdüm esridüm
Tesbih seccadeyiçün dinlerem şeşte (1) kobuz

diye zühd-ü taattan kaldığını, mestolduğu cihetle kendisine namaz ve orucun caiz olmıyacağını, tesbih ve seccade yerine de şeştar ile kopuz dinlemekte olduğunu bildirmiş,

Dost yüzini göricek nice karar kılsın can
Şöyle yağmaya varur yüzbin zühd din-ü îmam
Ta'na yokdur âşıka ne hale döner ise
Ferman degül kendüye müşahedeye garkolan
Can gönül fehm-ü akl ışk mevcine garkolıcak
Niçün ansun ol kişi yazık müzd assı ziyan

***

Din-ü milletden geçer ışk eserinden tuyan
Mezheb-ü dinmi seçer kendüyi yoğa sayan
Küfr-ü iman o yolda assı ziyana geçmez
Assı ziyandan fariğ varluğı levhin yuyan
Işk kime kim irerse kendüden gayrı komaz
Işkdan zerrec-ayrılmaz kendüliğinden tuyan
Ol benem dirse reva benlüği bilen hata
Terk edübeni rıza akl-koyup ışka uyan
Âşıkları sorarsan bîmezheb-ü bî millet
Yolda kaluptur sakın gice-vü gündüz sayan
Yunus sen beni gider her ne ider dost ider
Aczini bil epsem ol var ışk rengine boyan

diye âşıkın din, şeriat, iman, küfr, sevap, günah, cennet, cehennem kayıtlarından kurtulup daimî bir huzur ve müşahedede olduğunu söylemiş, hattâ bazan da daha ileri varıp

---

(1) Şeşte, çeşte, şeştar: Altı telli saz.

Oruç namaz zekât hac cürm-ü cinayetdürür
Fakir bundan azaddur hass-ı havas içinde

diyivermiştir.

Abdestimiz namâzımuz doğrulukdur taatımuz
Işk ile bağladık kamet safumuzı kim ayıra

diyen Yunus; artık bir sultandır:

Nitekim ben beni bildüm yakın bil hakk'ı buldum
Hakk'ı bulunacaydı korkum şimdi korku
dan kurtuldum
Hiç ayruk korkmazam bir zerre kayurmazam
Ben şimden kimden korkayın korktuğum ile
yar oldum
Azrail gelmez canuma sorucı gelmez sinüme
Bunlar beni ne sorsunlar anı sorduran ben oldum
Ye ben onca kaçan olam on buyurduğun buyuram
Ol geldi gönlüme toldı ben ana bir dükân oldum
Canlular bunda alısar cansuzlar hud ne biliser
Kim veriser kim alısar ben bir ulu divan oldum
Yunus'a Hak açdı kapu Yunus Hakk'a kıldı tapu
Baki devlet benüm imiş ben kul iken sultan oldum

XVI ıncı asırda

Mescid-i ışkın imâmı olmuşam
Deyr-i ışkın hem çelipâpâsıyam
Ben ne dirsem Hak anı işler heman
Şöyle benzer ben anın ağasıyam

deyen şairin (Yusuf-ibn-i Ya'kub-ül Halvetî: Tazlîlütte'vil, 5 Şaban 1300, Tıbbiye matbaası) bu sözleriyle Yunus'un ancak misal olarak aldığımız

Ne dirisem yortum yürür elimde ferman dutaram
Ne dirisem hükmüm revan çün hükm-ü sul-
tan dutaram
İns ile bu cinn-ü perî divler benüm hükmümdedür
Tahtum benüm yil götürür Mühr-ü Süley-
man dutaram

....

Yunus aydur ben ol venin az görmeğil ben ol venin
Ben ne disem ol dost dutar dost didiğin ben dutaram

*
**

Benem ebed benem beka ol Kadir-i Hay mutlaka
Hızır ola yarın saka anı kılan gufran benem
Dört türlü nesneden hasıl benem üşde bilün delil
Od-u su vü toprağ-u yil bünyad kılan Yezdan benem

*
**

Evvel kadim önden sona zevali yok sultan benem
Yedi iklime hükmedüp yiri göki dutan benem

sözleri arasında ne fark vardır? Hattâ Yunus'un sözleri daha ileridir. Görülüyor ki bâtın ehlinin, vahdeti vücudcuların bilgisi, hadsi, erdikleri gaye, nihayet sahip oldukları iman birdir. Ancak heyecanları, lisan ve lehçeleri, bir de bu bâtın ilmindeki rüsuh ve behreleriyle neş'eleri ve tabiatiyle bu neş'elerin ifadeleri mütefavittir. Huseyn İbn-i Mansur da böyle söyler.

Evvelce ölümden korktuğu, kabir ahvalinden, kıyametten, günah ve sevaptan bahsettiği halde sultan olunca Yunus da onun gibi İblis'in vücudunu nefy, sırat ve mizanı, haşr ve neşrin kendisine vukuunu açıkça selbeder. Bu inkâr değildir, Hak'tan gayrı bir şey görmeyen bir âşıkın vecid ve cezbe halinin, zevk ve neş'esinin ifadesidir. Onun artık ne Cebrail'le işi kalmıştır, ne Mikâil'le. O, her şeyi kendinde görür, her şeyi kendinde bulur.

Hak bir gönül virdi bana hâ dimeden hayran olur
Bir dem gelür şâzî olur bir dem gelür giryan olur

matlağlı şiiriyle Bedreddin'in asılacağı gün okuduğu

Ol dürr-ü yetîmem ki görmedi beni umman
Bir katreyem illâ ki ummâna benem umman

matlağlı şiirlerinde ahvali ruhiyesini anlatan Yunus, halden hale giren, hiç bir hali kendine maletmiyen, bütün kâinatı, varlığı kendisinde gören, kendisini de her şeyde müşahede eden, bütün peygamberlerin sırrını kendisinde

duyan Huseyn-İbn-i Mansur gibi bir vahdet eridir. Vahdeti vücudun neticesini ve bu akidenin bir şair ruhunda îman, vecid ve heyecan haline inkilâb edince ne olacağını idrâk edemiyenler,. yahut etseler bile hazmedememekle beraber o zatı da verilecek hükümden kurtarmak istiyenler, nihayet tevil yoluna saparlar, fakat açıkça bu sözler tevil götürmez. Yunus kendisi, kendisini takdir ediyor:

Abdürrazzak ol derviş yoldaş idindi beni
Hallac-ı Mansur ile dâra asılan benem

***

Mansur aydur Enelhak dir suretün oda yak
Diniz dara gelsünler Mansuram dâra geldüm

***

İlm-i hikmet okuyanlar ışktan mahrum olur anlar
Mansur oldum yakun beni ko dillerde söyleneyin

***

Raif Yelkenci'nin, Yunus'un Âşık Paşa olduğunu iddia ederken nihayet

İlk adum Yunus idi adumı Âşık takdum

mısrağını ileri süreceğini, aynı zamanda «Âşık Yunus, ey Yunus âşık isen...» gibi sözleri teyidi müddea için arzedeceğini tahmin etmiştim. Nitekim tahminim doğru çıktı. Yahya Efendi nüshasında bu şiirin matlağı şudur:

İlk adum Yunus idi adumı Âşık takdum
Terkitdüm ud-u edeb şöyle haber bırakdum

Raif Yelkenci şöyle iddia ediyor: «Âşık Paşa, âşıkî mahlâsiyle türkçe şiirler yazmış ve halkı teshir etmiştir. Âşık Paşam ve Âşık mahlâslarından başka Âşık Garib, Miskin Âşık, Âşıkî mahlâslarını kullanarak Sultan Veled'in farisî eş'arına karşı türkçe şiirler vücuda getiriyordu. Âşık Paşa 703 de babası Muhlis Paşa ile birlikte Mısır'a hicret etmiş, hattâ orada İbranice de öğrenmiş, pederinin himmetiyle 707 tarihinde vatan hasretiyle kitâb-ün Nasiha (doğrusu Risâlet-ün Nushiyye) adlı mesnevîsini telif etmiş ve bu defa da Yunus Emre mahlasını almıştır (Bü-

yük Türk şairi Yunus Emre kimdir.. Cümhuriyet 4 şubat 1940)». Raif Yelkenci, bundan sonra Yunus kıssasını hatırlıyor, Yunus Peygamber, balık karnında kalmıştı. Raif'e nazaran «O da tekrar dünyaya ve vatanına gelmek için bu müstear mahlâsı kullanmış olması çok muhtemeldir (aynı makale)». Raif Yelkenci, bundan sonra Mevlânanın da mesnevîde Mevlâna, Divan-ı Kebir'de Şems mahlâsını kullandığını hatırlatıyor. Bilmem ne diyelim? Evvelâ Âşıkî, Âşık Paşa değil, Âşık Paşazade'dir. Sonra Mevlânanın Mevlâna, Mevlevî ve Rumî mahlâslariyle bir tek şiiri bile yoktur. Raif Yelkenci, Yunus ve Âşık Paşa'nın yanında imiş gibi hiç bir vesikaya istinad etmeyen bu mülâhazaları yürütüyor ki bu indî ve tamamiyle gayri ilmî iddiadan çıkan netice şu:

Âşık Paşa, önce Âşık mahlâsını kullanmış, sonra Yunus mahlâsını almış. Sonra ne olmuş, yine Yunus Âşık mı olmuş, bu belli değil?! Halbuki mısrağ, Bay Raif Yelkenci ve Sadettin Nüzhet'in fikirlerini tersine çevirecek bir mısrağdır:

İlk adum Yunus idi adumı Âşık takdum

Bu mısradaki «Âşık» kelimesini ism-i alem olarak alırsak Yunus «Âşık adını sonradan aldım» diyor. Şimdi belki de diyebilirler ki «Mısrağ her halde

İlk adım Âşık idi adımı Yunus takdum

olacak». Fakat bunların hiç birine hacet yok. Buradaki Âşık kelimesi ism-i alem değildir. Yunus. «Adım Yunus iken âşık adını takınarak, âşık olarak, aşka düşerek ar ve hayayı terkettim» diyor ve ikinci beyitte

İzzete kalmış iken âşıklık nemdür benüm
Ben kendi elümile yüzüme kara takdum

diye bu âşıklığın, şerefe bağlı, izzetle mukayyed iken kendisine bühtan olduğunu ve kendi eliyle kendi yüzünü karaladığını söylüyor. Bu şiirin son beytinde de

Âşıklar mezhebinde şermisâr oldı Yunus
Âşık maşuka irdi ben dünyaya kayakdum

demektedir. İşte Sadettin Nüzhet'in sarahatı muhtevi beyti böylece yıkılıyor.

Şunu da söyliyelim: Âşık Paşa, yahut Yunus'un «Evvelce Âşık Paşa idim, şimdi Yunus'um», yahut «Evvelce Yunus'dum, şimdi Âşık Paşa'yım» diye bir sözü olsaydı ne çıkardı? Hiç.. Çünkü sufîlerin bu adetidir. Nitekim Yunus; Âdem, İdris, Şît, Nuh..... Muhammed, Mansur, Abdürrezzak vesaire olduğunu söylüyor.

Yunus idi pişrevümüz Âşık Paşa husrevümüz
Ol demde Ümmî İsmail miskin niyazmende idi

diye Yunus'u pişrev, Âşık paşa'yı da husrev olarak ayrı ayrı anan ve aynen Yunus tarzında şiirleri bulunan, şiirlerine ve şiirlerindeki eda ve lehceye nazaran Yunus'un zamanından da pek uzak zamanda yaşamadığı anlaşılan İsmail Ümmî,

Evvel âdım Yunus idi şimdi İsmail Ümmî'dür
Ol dost içün Arafat'da koç-u kurban olan benem

demektedir. Yine diğer bir şair,

Bir zaman Yunus oldum cümle cihana doldum
Şeyhoğlu Satu olup yine belüren benem

sözlerini söylemektedir. Mısrî-i Niyazî, biraz daha açık olarak bu telâkkiyi

Niyazi'nin dilinden Yunus'durur söyleyen
Herkese çün can gerek Yunus'durur can bana

beyitleriyle tesbit eder, Haşim Baba da

Yunus dedemdir söyliyen Seyyid Haşim'dir dinleyen
Bu esrarı fehmeyliyen ağyara açma razımı

der. Bütün bu sözler, sufîyyedeki ittihad, zuhur ve tecellî akidesinin ifadesidir, yoksa Yunus; hem İsmail Ümmî, hem Şeyhoğlu Satu, hem falan, hem filân değildir, hem de bu kadar ad ve mahlâs değiştirmemiştir. Muarızımız, Yunus'un

Adımı Yunus takdum sırrım yere bırakdum
Levh-ü kalemden öndin dilde söylenen benem

gibi bir beytinden de «Bakın, şairimiz Yunus adını ken-

disine takıyor» diyebilir. Fakat böyle bir söz, yine mugalâtadır. Çünkü aynı şiirde Yunus «Muhammed'le miraca çıkan, Ashabı Suffa ile çırılçıplak kalan benim, kırk kişi bir gömlek giyinmişti, onlar da benim, kırkların birine neşter urup kırkından da kan akıtan benim (1). Ömer-i Hattâb ile adalet süren, oğlu ile fisk içinde basılan benim, İbrahim Edhem tacını, tahtını Tanrı aşkına terk etti, o, sırrı duyan da benim, aşk için dinini, imanını terkeden Abdürrezzak Derviş beni yoldaş edinmişti. Hallac-ı Mansur ile dara çekilen de benim. Şimdi ise adımı Yunus takdım, sırrımı yer yüzüne yaydım. Halbuki levh-ü kalem yaratılmadan önce de dilde söylenen benim» diyor. Bu da ittihad, zuhur ve tecellî akidesinin ifadesidir. Yunus'un Âşık Paşa olduğuna dair muarızımızın henüz gösteremediği, yahut görmediği bir delili daha olacak (!). Yunus, bir şiirinde

Kanı ilüm kanı vatan Şeyh Vefa'dur benüm atam
Peygamber yanında yatam muradıma irmeyem mi

diyor. Buradaki «Şeyh Vefa'dır benim atam» sözü, ihtimal muarızımızın nazarı dikkatini çekmiştir. Galiba Bay Raif, bu fikri sabite çok önceden, ben «Yunus Emre-Hayatı» adlı kitabımı yazarken kapılmıştı. Çünkü o vakit, kendisine bu şiiri göstermiştim, kendisinden azamî istifadeler ettim, en eski Yunus divanının fotoğraflarını bana iare etmek lûtfunda bulundu. Fakat aslını vermedi. Ancak aslından bazı parçalar gösterdi ve Âşık Paşa'nın şiirlerini muhtevi olan bu parçalarda Âşık Paşa'ya aid şiirlerin üzerindeki «Velehu eyzan» başlıklarının örtülmesi şartiyle fo-

(1) Kırklar meclisinde kırkların birine neşter urulup kırkından kan akması, Üveys'in delâletiyle bu meclise giren Peygamber'in bu vahdeti görünce şüpheden kurtulması, bir üzümle kırkların sarhoş olup üryan sema' etmeleri... hülâsa bu «Kırklar meclisi» an'anesi Bektaşi - Kızılbaşların tam bâtınî bir inanışlarıdır. Tafsilât için Hataî'ye isnad edilen «Menâkibül Esrâr Behcetül Ebrar» a bakınız. Bektaşî - Kızılbaş nefeslerinde bundan pek çok bahsedilir.

toğrafilerinin alınmasına müsaade etti, Kitabımda bu fotoğrafilere dikkat ederseniz, oraların örtülmüş olduğunu derhal anlarsınız. Oraları kırmızı kâğıtla örtülü camlar bendedir. İhtimal o vakitten Âşık Paşa'nın Yunus olduğunu zannediyordu. Ve bu zanna esaslı mesned de şiirlerin karışmasıydı. Ve yine ihtimal günün birinde bu «Velehu eyzan» sözünü de delil olarak göstermeyi kurmuştur. Halbuki bu, bir hakikat ifade ederse evvelce de dediğimiz gibi Kasım, Şeyhoğlu, Eşrefoğlu ve Said Emre'nin, Yunus'la muahhar Yunus'ların, Nesimî'nin hattâ Muhyî, Himmet Efendi, Sarı Abdullah Efendi gibi çok muahhar diğer şairlerin şiirleri de Yunus'un şiirlerine karışmıştır, binaenaleyh bu şahsiyetler hep birdir demek lâzımdır. Şimdi yukarıdaki şiire gelelim:

Biz, kitabımızı yazarken bu şiirin Yunus'a aid olduğunu zannetmiş ve Baba İlyas'ın pîri ve Tarikat-i Vefaiyenin müessisi olan Şeyh Tacüddin Vefa'yı da ata diye andığını hasseten kaydeylemiştik. Şiirin son beyti şudur:

Yunus aydur iy sultanum ışk odına yandı canum
Dolu dolu ışk kadehin dost elinden işmeyem mi

Sadettin, bize teennî tavsiyesinde bulunuyor. Biz de hem Raif Yelkenci'ye, hem de Sadettin'e dikkat tavsiyesinde bulunacağız. Bu şiirin şu son beyti uydurmadır. Bu uydurmalar yüzünden bazan şiir, şairinden başka birisine malolur. Hattâ bazan uydurma bir şair bile meydana çıkar. Sadettin Nüzhet, bunu bilir! Meselâ, Bektaşî tekkelerinde yakın zamanlara kadar «Dağıstanoğlu» diye bir adamın şiiri okunurdu. Bir çok yeni nefes mecmualarında son dörtlüğü

Dağıstanoğlu'nun sözleri
Dost cemalin gözlerim
Hasta oldum inlerim
Aşk ile yoldaş olalı

tarzında olan bu şiiri, Üsküdar mülga Rüfâî tekkesi şeyhi Bay Hüsni'ye aid olup aslen Bursa'lı Tahir Bey'in müşa-

rünileyhe hediye etmiş bulunduğu Yunus divanında bulduk.

Destan oldu sözlerim
Görmek ister sözlerim (gözlerim)
Dost cemalin özlerim
Aşka yoldaş olalı

«Destan oldu sözlerim», bir cahil tarafından «Dağıstanoğlu'unun sözleri» tarzına ifrağ edilmiş, derken ortaya hüviyeti meçhul bir «Dağıstanoğlu» çıkmıştır. Sadettin Nüzhet de bunu «Bektaşî şairleri» adlı kitabına derceylemiştir (S. 50-51). Şunu da kaydedelim: Bu şiir ya muahhar Yunus'lardan birinindir, yahut ta başka birinin olup Yunus'a maledilmiş şiirlerdendir.

Şeyh Vefa'dan bahseden şiir de Yunus'un değildir. Bilâhara buna kat'î olarak karar verdik. Bu şiirin beşinci beyti şudur:

Talibî derviş illerde söylenür vasfın dillerde
Ben şu gariblik illerde vadem yetüb ölmeyem mi

Dikkat buyurulsun, adet veçhile kendisine hitap ediyor. Bay Raif'de bir mecmua vardır. Bu mecmuada Eşrefoğlu, Baba Yusuf Hakikî, Hüsamî, Derviş Muhyî, Konya'lı Şeyh Vefa, Kasım Çelebi, Âşık Paşa, Aliyyüddin (= Âşık Paşa), Âşık, Yunus, Derviş Halife ve Kemal Ümmî gibi şairlerin şiirleri vardır. Bu şairlere nazaran mecmua onyedinci asra aittir. Şeyh Vefa ve Muhyî'nin şiirleri de aynı yazı ile mecmuada mevcuttur. Aynı zamanda «Âşık» mahlâslı şiirlerin hepsi de Âşık Paşa'ya aid değildir. Zaten serlevhalarda Âşık ile Âşık Paşa musarrahdır. Lûtuflariyle tetkik ettiğimiz bu mecmuada mezkûr şiir

Min kelâm-ı bint-i Şeyh Vefa Rahmetullah-ı Aleyh

serlevhasını taşıyor. Biz, bir mecmuada bu şiiri sekiz beyit olarak bulmuştuk, burada yedi beyittir ve «Yunus» mahlâsını taşıyan beyit yoktur. İşaret ettiğimiz beyit, beşinci beyittir ve şu tarzdadır:

Talibî derviş illerde söylenür vasfın dillerde
Ye şu gariblik illerde vadem yetüp ölmeyem mi

Raif Yelkenci'ye, serlevhayı gösterdim, «Öyle amma, Âşık Paşanın. Sen, ona bakma» dedi. Aynı mecmuada bir şiir daha var ki serlevhasiyle aynen yazıyoruz:

Talibî Emre Fermayed

Ben mest-i canân olmuşam cân-ı cihandan geçmişem
Hayrân-u giryân olmuşam nâm-u nişandan geçmişem
Dûyalı ışkın sırrını cümle cihandan elyudum
Bûlalı vaslın gencini deryâ-yı kândan geçmişem
Aldanmamışam kal ile eğlenmemişem hal ile
Müstağrak-ı ışk olmuşam sûd-u ziyandan geçmişem
Sufî değülem sâfiyem' ışk gevheri sarrafıyam
Mestaneler tavvafıyam ilm-ü beyandan geçmişem
İlmelyakînin şu'lesi doğalı gönlüm Tûruna
Hakkalyakîyni bulmuşam şekk-ü gümandan geç-
mişem
Ben Tâlibîyem ta ezel ışkile âlî himmetem
Dünya nedür ol dost içün iki cihandan
geçmişem (23 a-b)

Mecmuadaki kayda göre Şeyh Vefa'nın adının anıldığı şiir, Şeyh Vefa'nın kızına aittir. Bay Raif'e nazaran kat'iyyetle Âşık Paşa'nın, yani Yunus'undur.

Şu halde diyelim mi ki Âşık Paşa bir aralık Tâlibî mahlâsını da kullandı, erkek kisvesiyle gezmekle, hattâ sakalı, bıyığı olmakla beraber Şeyh Vefa'nın kızıydı, yahut hafidesiydi? Halbuki ikinci şiir, bize «Tâlibî Emre» adlı ve Emrelerden bir şairin mevcudiyetini sarahatle gösteriyor ve bu şiirin bulunuşu, ilk şiirin de bu şaire aidiyetini tasrih ediyor. Her iki şiirde de lisan biraz yenidir. Meselâ «Assı ziyandan geçmişem» denmiyor da «Sûd-u ziyandan» deniyor. Maamafih buna da tam itimad caiz değildir. Sonradan da değiştirilebilir. Fakat muhakkak olan cihet ilk şiirin eski Yunus divanlarında bulunmayışı ve muahhar nüshalarda Yunus namına mukayyed oluşu-

dur. Talibî mahlâsını taşıyan bu son şiirle Yunus'a isnad edilen ve içinde Talibî adı geçen şiir, onyedinci asır şairlerini ihtiva eden bir mecmuadadır. Binaenaleyh her iki şiir de Talibî'nindir. İlk şiirde anılan Şeyh Vefa ihtimal Baba İlyas'ın pîri Şeyh Vefa, ihtimal de Konya'lı Ebülvefa Muslihüddin'dir. Bu Talibî kimdir? Belki Sehî Tezkiresindeki «Hoş tab' ve derviş nihad» Talibî'dir (Amedî matbaası tab'ı, S. 104), belki Lâtifî'deki Kefe vilâyetinde Tatar Hanı mâdıhî ümmî ve âmî Tâlibî'dir. (İkdam tab'ı. S. 232), ihtimal ikisi de değil de diğer bir Talibî'dir. Nice şairlerimiz var ki, divanları, şiirleri şöyle dursun, adlarını bilmiyoruz. Günün birinde bir iki şiiri, bir mecmuada, bir divan kenarında görülüveriyor. Talibî'nin Yunus'a isnad edilen şiirini, yukarıda söylediğimiz gibi Üsküdar'da mülga Rüfaî dergâhı şeyhi Bay Hüsni'ye merhum Bursa'lı Tahir Bey tarafından hediye edilen çok muahhar bir nüshada bulduk. Bu nüsha, aşağı yukarı tanınmış bütün sufî şairlerin şiirlerini Yunus mahlasiyle ihtiva etmektedir. Bir de bizdeki yeni bir mecmuada var. Râif Yelkenci'deki nüshada, çok mükemmel bir nüsha olan Fâtih nüshasında, Yahya Efendi nüshasında, yani eski ve oldukça mazbut ve Yunus'a aid şiirleri muhtevi divanlarda kat'iyyen yok. B. Hüsni'nin nüshasında Yunus'un mahlâsını taşıyan beyit şudur:

Yunus aydur a sultânım kurbân olsun sana canım
Dolu dolu ışk kadehin dost elinden içmeyem mi

Halbuki bu beytin ilk mısrağı,

Deniz oldı bir kaç kadeh susalığım kanmaz benüm
İnüldülerim kesilmez gözüm yaşı dinmez benüm

matlağı şiirin son beytindedir. Bu şiir, Prof. Ritter'in mecmuasında 36 ıncı şiirdir ve mısrağ

Yunus aydur iy sultanum ışkınıla yandı canum

tarzında, Yahya Efendi mecmuasında

Yunus aydur a sultanum ışk odına yandı canum

tarzındadır. Görülüyor ki bu son düzme, koşma, uydur-

ma beyit, şiir Yunus'a aittir diye uydurulmuş ve bu nüshada Nesimî, Eşrefoğlu, Muhyî, Himmet Efendi, Sarı Abdullah Efendi'nin şiirleri, nasıl mahlâsları tebdil edilerek, uydurularak Yunus'a atf ve isnad edilmişse bu şiir de bir mahlâs beyti ilâve edilerek onlar arasına katılmıştır, fakat «Talibî» mahlâsı nazarı dikkati celbetmemiş, olduğu gibi kalmıştır. B. Raif'in bu mecmuasında (23 a) mahlâs beyti olmayan bir şiirin başında da «Kemal Ümmî Yunus Emre Fermayed» yazılmış. Bu kay'da nazaran iddia edebilir miyiz ki Yunus Emre Kemal Ümmî'dir. Hülâsa bu karışıklıklar, her an rastladığımız şeylerdir; adamı aldatabilir. Nitekim biz de Şeyh Vefa'nın adı geçen Tâlibî'nin şiirini kitabımızda Yunus Emre'nin olarak kaydetmiştik. Fakat şunu bilhassa söyliyelim ki biz, insan olduğumuzu ve binaenaleyh kusurdan salim olmadığımızı bilmekle beraber yine biliriz ki kusurumuzu kendimiz tashihe muktediriz, başkaları o işi yapamaz. Evvelce Sarban Ahmed'i Dukakinzade Ahmed Bey zannettik ve «Melâmîler» de bu zannımızı yazdık, bilâhara bir mecmuada bir kayıt gördük, bu kaydı muhtevi şiirin fotoğrafisini «Adsız mecmua» da neşrettik. «Türk şairleri» adlı mecellede Ahmed Sarban yazılacağı vakit bu mesele alel-usûl bize soruldu. İki şahıstır ve Sarban Ahmed, Dukakinzade değildir, dedik. Fakat sebep bildirmedik. Çünkü biliyorduk ki «Bektaşî şairleri» ne verdiğimiz malûmat gibi söyliyeceğimiz şey de bize mal olmıyacaktır, evvelce tecrübesini yapmıştık.

Dukakinzade'nin mezarı Eyüp'tedir, mezar taşı mevcuttur, tarihi vefatı 964 dür. Binaenaleyh artık bu zat, Ahmed Sarban'dan tamamiyle ayrılmıştır. Bu gün Raif ve Sadettin'in şu şiir karışıklığı bakımından düştükleri hataya biz de o vakit aynı yüzden düşmüştük. Dukakinzade'nin mezarını muhterem Bay İsmail Hakkı'nın delâletiyle buluşumuz meseleyi halletti. Garip tir ki Âşık Paşa'nın türbesi Kırşehir'de, Yunus'un türbesi Sarıköy'de durup dururken

bu iki arkadaşımız bu kadar sarih bir hataya düşüyorlar. Yunus'un Sarıköy'de medfun olduğuna dair en eski evkaf kayıtları, bu husustaki berat ve ilâmlar, Yaran Meclisi denilen sohbet meclislerinde Yunus'un zamanından beri kudsî bir kitap gibi divanı okunurken yapılan dinî merasime aid malûmat, Sarıköy'ün bir köy olması dolayısiyle merkeziyeti muhafaza edemeyişi yüzünden Sivrihisar'da Yunus namına bina edilen Astane, bu Astanenin vakıf kayıtları ve saireye aid bütün bilgiler fotoğraflariyle, sair müsbet vesikalariyle inşaallah, pek yakında bir broşür halinde Evkaf Müdürlüğü tarafından neşredilecektir. Bunlarda pek mühim noktaların, pek esaslı hakayıkın mevcud bulunduğunu şimdiden arzedeyim. Hülâsa hakikati tahrif eden ben değilim, kim olduğunu yazılarımı okuyanlar takdir buyursunlar.

Benim kitabımın ilmî mahiyetine, az şey, yahut çok şey öğretmesi meselesine gelince: Bu hususta fazla söz söylemek niyetinde değilim. Ancak memleketin iki Üniversitesi bu kitabın orijinalitesini tasdik ve Avrupa ilim âlemi takdir etmiştir. «Yunus Emre-Hayatı» adlı kitabımın yalnız bibliyoğrafyası, Sadettin Nüzhet'in devşirme kitaplarının heyeti mecmuasından daha değerlidir, deyip susuyorum.

***

Kilis'li Bay Rıfat'ın makalesinden uzun boylu bahse hiç lüzum yok (Haber, 14 İkinciteşrin 1940). Lisanî bilgilerine hayran olduğum, bu hususta rüsuhuna bihakkın hürmet ettiğim hocamın, afivlerine sığınarak söylüyorum, bu sefer bahsettikleri hususta bilgileri yoktur. Herkes, her şeyi bilmez ve ancak her şeyi bilmiyendir ki, bazı şeyleri pek iyi bilir. Sözlerime alettafsil delil irad edecek değilim. Ancak şu kadarcık söyliyeceğim: Divanda benim nazarı dikkatimi celbeden o uzun manzumedeki beyit, vaktiyle Bay Kilis'li Rıfat Hocam'ın tedkikinden geçen bir divanda kendilerinin de nazarı dikkatini celbetmiş ve

o vakit mezkûr divana, adetleri veçhile bu hususta bir de kayıt düşmüşlerdir. O vakit Yunus'un olan bu manzume ve bu beyit, bu gün hâtınîlik tehlikesi karşısında Yunus'un değildir diye reddedilmek isteniyor! Bu manzume, hangi divanda varsa bu beyit te o divanda vardır. «Bu beyit bir çok divanlarda yoktur» hükmü yanlış. Tarikatlerde bir şeyhten feyiz alan zat, tekemmül etmemişse şeyhinin hattâ sağlığında bile diğer bir şeyhe intisab edebilir. Ölümünden sonra ise mutlaka diğer bir şeyhe baş vurur, ondan sonra da diğer birine. Hattâ bu kaziyyei muhkemeyi bertaraf edelim, bir tarikate intisab edenlerin diğer bir, hattâ iki tarikate, gerek ahzi feyzetmek için, gerek teberrüken intisabları vaki olagelmiştir. Birbirine zıd tarikatleri bile cemeden şeyh ve dervişler vardır. Tarikatlerine en sadık Mevlevî dervişlerinin bazılarında bile sikke altında Bektaşi tacı bulunduğunu bizzat gördük. Halbuki Yunus, her üç şeyhe birden intisab etmiyor, tarikat silsilesini kaydediyor ve bu tarihe de tevafuk eyliyor.

Tapduk Emre ve binaenaleyh Yunus, kadirî değildir. Kadirîliğin Anadolu'da intişarı XIII üncü asırdan hayli sonradır. Abdülkadir-i Geylânî hazretlerinden bahseden Yunus, bizim Yunus Emre değildir. Bu manzumelerin gerek tarz, gerek eda, gerek lisan, gerek şive ve gerek neş'e bakımından bizim Yunus'la hiç bir münasebeti yoktur. Naatların, Kâbe'yi, ramazan ayını, mevlûd ayını, mevlûd okumanın faziletini, kıyameti, âhıret ahvalini bildiren şiirlerin çoğu da Yunus'un değildir. Mevlûd sahibinin zamanı nerde, Yunus'un zamanı nerde? Emîr Sultan'dan bahseden Yunus nerde, bizim Yunus nerde?

Yunus'un bazı acaib sözleri tevil edilebilirmiş. Bütün bâtınî neş'esini taşıyan sözler, bütün kelimat tevil edilir ve edilip durmuştur! Fakat zamanımız zannedersem gayrı, tevil zamanı değil, tenzil zamanıdır. Mevcud divanlar birbirini tutmuyor değil, eski nüshalar birbirini pekâlâ tutuyor. Nitekim yeni nüshalar da birbirini tutmakta. Fa-

kat yeni nüshalarda Aziz Bay Kilis'li Rıfat tarafından söylenen, tarafımdan işaret edilen zahidane şiirler, eski nüshaların hiç birinde yoktur. Yunus'un coşkun ve hakikî şiirlerini, tavsiyelerine uyup atarsak ortada muahhar Yunus'lar kalır, bizim Yunus'un izi bile kalmaz. Bay Kilis'li Rıfat «Âşık işi başkadır» diyerek cezbeden bahis ve Kanunî'nin Çivizade'ye yazıp gönderdiği

Âşıkı t'anetmezidi müfti-i bisyâr fen
Ger fünûn-u ışkdan görseydi bir mıkdâr fen
Şeyhülislâmım diyen bir tıfl-ı ebced-hân olur
Mekteb-i ışkında izhâr edicek ol yâr fen

kıt'asını irad ediyor. Tamam, işte şimdi mesele kalmadı. Mademki Yunus'un da söylediği gibi âşık halden hale dönermiş, bir karara olmazmış, aşk, din ve mezheb kaydını çözer, atar, mevhum varlığı yok edermiş.. Şu halde bu kıt'ayı muarızlarımıza bizim iradımız icabeder. Bay Kilis'li Rıfat'ın iradı, olsa olsa intâkı hak kabilindendir.

Biz Yunus'a ne dinsiz dedik, ne de imansız. Böyle bir şey mevzuu bahs değildir. Zahirden bâtına nüfuz eden kişi, asıl mü'min olarak kendisini görür, başkalarına mukallid ve İlâh-ı mevhuma tapan kişiler der. «Din ve imanın hakikatini buldum, o hakikat ben oldum» diyen kişiye nasıl olur da dinsiz denir? Yunus gibi imanlı bir şair güç bulunur, fakat bu iman, başka bir imândır. Yunus, Hakk'a, Hakk'ın varlığına, kendisine, kendisinin ihatasına, vahdeti vücuda inananların ve inanışlarını hal ve vecid, aşk ve cezbe haline getirenlerin başında gelir.

İnanmayan gel sinüme dost adın anup çağıra
Kefen donun pare kılup toprağumdan durugelem

diyecek kadar kendisine inanmıştır. Bu küfürden içeri imana bazan Yunus ta şaşar:

Nereye varırsam gönlüm tolusun
Seni kande koyam benden içerü
Dini terkidenün küfürdür işi
Nice küfürdür imandan içerü

Fakat Yunus, bu derecede de kalmamıştır. O daha ileri gitmiştir. Hayrette de insanın kendisi vardır. Halbuki Yunus

Yunus değil bunu deyen kudret dilidür söyleyen
Kâfir olur inanmayan evvel ahır heman benem

demektedir. Bir şairin değerine dair verilen hüküm, onun şu veya bu akidede bulunmasiyle verilmez, bir şairin kıymeti şöyle veya böyle bir inanışa sahip olmasiyle küçülmez. Şaire şu çeşit veya bu çeşit söz söylediğinden dolayı hürmet edilmez. Şair hakkında verilen hükümde miyar, ancak san'attır ve san'atkârlığıdır.

Aziz Bay Kilis'li, makalelerini Yunus hakkındaki bir medhiye ile bitiriyorlar. Biz, medhiyeden müstağnî olan bu büyük şahsiyeti medihden aciziz. Sözümüze kendisinin sözleriyle son veriyoruz:

Din-ü millet kodurdı ol benüm gönlüm alan
Anı gören kişiye ne gönül kalur ne can
Duymayanlar halimi dinin kodı dir bana
Neyile din beslesün cansuz gönülsüz kalan
Suretümde varlığum can ile gönül idi
Kodurdı kamusunı bana ışk bağışlayan
Işkun serhengi beni komaz hiç bir nesneye
Ne İslâmda ne dinde anılmaz küfr-ü imân
Şart farzolmaz anda cânı ışka koyanda [1]
Cevapsuz dili söyler nice bilsün bu lisan
Işka mesel bağlanmaz ışk ıssına hısâb olmaz [2]
Dostluk ticaretinde anılmaz ass-ı ziyân
Sorman Yunus'dan haber dost kandese andadur
Bin gevherden fâriğdur ışk denizine talan

1 Birincikânun 1940

— S O N —

[1] Bu mısrağın ilk kısmındaki «Şart» kelimesi imâle ile, yahut «Şartı» tarzında okunursa vezin bozulmaz. Böyle okunuşlar Mevlânâ ve Sultan Veled'de de vardır.

[2] Vezin yüzünden «ışk ıssın - esab olmaz» diye okunması zaruridir. Yunus'tan aldığımız misallerde böyle tektük eksiklik veya fazlalıklar var ki her biri bir şekilde düzelebilir.